

HORASAN'DAN ANADOLU'YA "BİRLİK, İRİLİK, DİRİLİK": ALEVÎ-BEKTAŞÎ SAZIN VE SÖZÜN SULTANLARINDA TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME*

*"Unity, Cohesion, Vitality" from Horasan to Anatolia; Social Cohesion in the Sultans of Saz
and Word*

„Einheit, Größe, Lebenskraft“ von Chorasán bis Anatolien: Sozialer Zusammenhalt bei den alevitisch-bektaschitischen Sultanen der Musik und Dichtung

Erdem AKIN **
Kader ÜSTÜNDAĞ ***

ÖZ

Tarihî Horasan sınırları içerisinde doğan ve Anadolu'ya yerleşen, "Horasan Erenleri"nden dostluk ve sevgi elçisi, Türk-İslam mutasavvıfı Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve onun izinde Alevî-Bektaşî inanç sistemi içerisinde yetişen ve geniş konu çeşitliliğiyle şîirler yazan ozanlar, saz ve sözlerinde toplumsal bütünleşme referanslarına zengin biçimde yer vermeleri sonucunda toplumsal yönlerinin kuvvetli olmalarıyla dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Sazın ve sözü'n sultanları, küçük yaştan itibaren aşkıllık ve halk şairliğini benimsemiş, şîirlerinde Alevî-Bektaşî inancını

* Bu makale, hazırlanmakta olan "Alevî-Bektaşî Şîir Geleneğinde Millî Değerler ve Toplumsal Bütünleşme" adlı yüksek lisans tezinin ilgili bölümünün kültürel miras ve süreklilik odağında genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, erdemakin19@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8833-3410.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Alevî-Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, kaderkerim00@gmail.com, ORCID: 0009-0005-2080-7420.

ve kültürünü işlemiş, derinden hissedilen toplumsal bütünleşme iletilerini vurgulayarak birliği, bütünlüğü teşvik etmiş, ikiliğe, ayrı-gayrılığa karşı durmuşlardır.

Bu çalışmada, Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri ve Alevi-Bektaşî şiir geleneğine odaklanılarak sazın ve sözün sultanlarının birçok açıdan toplumsal bütünleşme için güçlü bir model oluşturduğunun altı çizilmiştir. Dokümantasyon analizi tekniğiyle yürütülen çalışmada, şiirlerden örneklerle yer verilerek aşıkların toplumsal bütünleşme içerisindeki yerine odaklanılmıştır. Çalışma sonucunda, Alevi-Bektaşilikte aşıklık geleneğinin canlılığının ve Türkmen Alevileri arasındaki yaygınlığının temsilcisi olan ozanların şiirlerinin toplumsal bütünleşme yönünün kuvvetli olduğuna dikkat çekilmiştir. İçerisinde bulunduğu toplumun birleşmesi, kaynaşması, bütünleşmesi problematiğine kayıtsız kalmayan ozanların incelemeye konu olan şiirlerinde; birliğin sağlanması ve ikiliğin, ayrı-gayrının olmaması, din ve ırk ayrımının yapılmaması, bayrak, vatan ve millet vurgusu dikkat çeker. Söz konusu şiirler, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasının yanı sıra Alevi Bektaşî şiir geleneğindeki yol ve süreğin kuşaklararasılığının sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli'nin mirası ve Alevi-Bektaşî ozanlarının verimleri, her türlü kutuplaşmayı azaltmak için evrensel ve zamana meydan okuyan, oldukça kapsayıcı, etkili araçlardır. Onun kutlu şahsiyeti başlı başına toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve sürdüren bir faktör iken Alevi-Bektaşî şiir geleneği, günümüz dünyasında da güncelliğini koruyarak, toplumda dayanışmayı ve bütünleşmeyi teşvik edebilecek potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Alevi-Bektaşî Şiir geleneği, Aşıklık, Zakirlik, Toplumsal bütünleşme.

ABSTRACT

Hünkâr Hacı Bektaş Veli, a Turkish-Islamic mystic born within the historical borders of Khorasan and who settled in Anatolia, is a messenger of friendship and love. Poets who followed his path and grew within the Alevi-Bektashi belief system, writing poems on a wide variety of topics, are notable for the strong social references in their works. Known as the "sultans of saz and word," they adopted the tradition of minstrel and folk poetry from a young age, infusing their works with the Alevi-Bektashi faith and culture. They emphasized messages of social cohesion and unity, standing against division and segregation.

This study highlights how the teachings of Hacı Bektaş Veli and the Alevi-Bektashi poetic tradition provide a robust model for social integration from multiple perspectives. Utilizing the documentation analysis technique, the study includes examples from poems to focus on the role of minstrels in social cohesion. The findings underscore the strong social cohesion aspect of the poems by Alevi-Bektashi poets, who represent the vibrancy and prevalence of the minstrel tradition among follower communities. These poets, who did not remain indifferent to the issues of unity and integration within their society, emphasized themes of unity, equality, brotherhood, peace, and the absence of division based on religion, sect, and race in their poems.

These poems not only contribute to social integration but also play a significant role in ensuring the intergenerational continuity of the Alevi-Bektashi poetic tradition. Thus, the legacy of Hacı Bektaş Veli and the works of Alevi-Bektashi poets serve as universal, timeless, inclusive, and effective tools for reducing polarization. While the revered personality of Hünkâr himself is a factor that strengthens and sustains social solidarity, the Alevi-Bektashi poetic tradition retains its relevance in today's world, continuing to promote solidarity and integration within society.

Keywords: Hacı Bektaş Veli, Alevi-Bektashi Poetry Tradition, Minstrelsy, Zakirlik, Social cohesion.

ZUSAMMENFASSUNG

Der türkisch-islamische Mystiker Hünkar Hadschi Bektasch Weli, einer der „Heiligen von Chorasán“, der Bote der Freundschaft und Liebe, der in den Grenzen der historischen Region Chorasán geboren wurde und sich später in Anatolien niederließ, und die alevitisch-bektaschitischen Volksdichter (ozan), die in seine Fußstapfen traten und Gedichte über eine Vielzahl von Themen verfassten, zeichneten sich durch ihr starkes Interesse am gesellschaftlichen Leben aus, das sich an den zahlreichen Verweisen auf das Thema des sozialen Zusammenhalts in ihren musikalischen und lyrischen Schöpfungen erkennen lässt. Die Sultane der Musik und Dichtung verschrieben sich schon früh der Tradition von Volksgesang und -dichtung, behandelten in ihren Gedichten und Liedern den alevitisch-bektaschitischen Glauben und die alevitische Kultur und standen mit ihren zutiefst berührenden Botschaften für Einheit und Zusammenhalt und gegen Zwietracht und Spaltung ein.

Im Fokus dieser Studie stehen die Lehren von Hacı Bektaş Veli und die alevitisch-bektaşische Dichtungstradition, wobei hervorgehoben wird, dass die Sultane der Musik und Dichtung in vielerlei Hinsicht ein starkes Modell für den sozialen Zusammenhalt geschaffen haben. Die Studie nutzt die Methode der Dokumentenanalyse, um anhand von Beispielen aus alevitisch-bektaschitischen Gedichten die Position der Volksdichter in Bezug auf den sozialen Zusammenhalt zu verorten. Im Ergebnis zeigt sich, dass in den Gedichten der Volksdichter, an denen sich die Lebendigkeit der Tradition der Volksdichtung im Alevitentum und Bektaschitentum und ihre Verbreitung in den Talip-Gemeinden ablesen lässt, der Aspekt des sozialen Zusammenhalts stark in den Vordergrund tritt. Das Zusammenwachsen und Zusammenhalten der Gesellschaft, in der sie leben, ist für die Dichter eine Problematik, der sie keineswegs gleichgültig gegenüberstehen. So betonen sie in ihren Gedicht Themen wie Einheit, Gleichheit, Brüderlichkeit, Frieden, die Vermeidung von Zwietracht und Spaltung und die Ablehnung von Diskriminierung aufgrund von Religion, konfessioneller Zugehörigkeit und ethnischer Herkunft. Diese Gedichte erfüllen eine wichtige Funktion bei der Sicherstellung des sozialen Zusammenhalts und der intergenerationellen Vermittlung und Weitergabe des Glaubensweges und seiner Praxis in der alevitisch-bektaschitischen Dichtungstradition. Daher können das Vermächtnis von Hadschi Bektasch Weli und die Werke der alevitisch-bektaschitischen Dichter als universelle, zeitlose, äußerst integrative und wirksame Instrumente zum Abbau aller Arten von Polarisierung gelten. Während die Person Bektasch Welis in ihrer Heiligkeit an sich bereits zur Stärkung und Aufrechterhaltung des sozialen Zusammenhalts beizutragen vermag, hat die alevitisch-bektaschitische Dichtungstradition angesichts ihrer unverminderten Relevanz in der heutigen Welt das Potenzial, Solidarität und Zusammenhalt in der Gesellschaft zu fördern.

Schlüsselwörter: Hadschi Bektasch Weli, Alevitisch-Bektaschitische Dichtungstradition, Aşık, Zakir, Sozialer Zusammenhalt.

Giriş

Tarihî Horasan sınırları içerisinde doğan ve Anadolu'ya yerleşen “Horasan Erenleri”nden dostluk ve sevgi elçisi, Türk-İslam mutasavvıfı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, kült oluşturmuş şahsiyetine bağlı olarak adalet, hakkaniyet gibi evrensel değerleri şahsında barındıran hoşgörüyü ve çoğulculuğa dayanan öğretisi ile Anadolu coğrafyasında birleştirici ve bütünleştirici bir etkiye sahip gönül eridir. Pir-i Türkistan Ahmet Yesevî gibi büyük bir mutasavvıfın manevî ocağında İslam'ın düsturlarını özümseyen, kültür ocağında yetişen ve Türkistan'da yakılan insan sevgisi, dostluk, hoşgörü ve çerağın Anadolu ve Balkanlar başta olmak üzere yakın coğrafyalara erenleri, sazın ve sözü'nün sultanları ile taşıyan ve buralarda asırlarca canlı tutan Türk mutasavvıflarının başında gelir. Dinî-manevî faaliyetlerini Anadolu'daki sosyo-kültürel düzenin bozulduğu, toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin tahrip olduğu, ayrışmaların yaşandığı bir dönemde gerçekleştiren Hünkâr, söz konusu siyasi ve sosyal çalkantılara karşı öğretisi ve felsefesiyle uzlaşma ve barış ortamını tesis etmiş, toplumsal bütünleşmeye kapı aralamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli role sahip bir şahsiyet olarak bu coğrafyayı imar eden gönül erenlerinden olmuştur. Tohumlarını attığı köklü bağlar, günümüzde de yakın ve uzak coğrafyalarda etkisini sürdürmektedir.

İlk eğitimini tasavvufî havasını soluduğu Horasan coğrafyasında tamamlayan Hünkâr, Lokman Perende vasıtasıyla Ahmet Yesevî gibi büyük bir mutasavvıfın manevî ocağında İslam'ın temel ilkelerini özümsemiş ve bu ocağın aldığı feyzi etrafına yaymış, bilge kişiliğiyle Anadolu'nun inanç ve kültürel yaşamına damgasını vurmuştur. Orta Asya'nın derinliklerinden Anadolu'nun kalbine uzanan bu yolculukla sadece coğrafi bir değişiklik yapmamış, aynı zamanda bir kültür, inanç, düşünce taşıyıcısı ve elçisi olarak inanç kültürü ekolojisinde derin izler bırakmıştır. Horasan'dan gelen bu bilge, “birlik, irilik, dirilik” ilkeleriyle, Anadolu topraklarında toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın temellerini atmıştır. Bu sebeple Hacı Bektaş Veli'nin öğretisi, farklı disiplinlerce gerçekleştirilen incelemelerle güncel sorunlara çözüm sunma potansiyeline sahiptir. Özellikle halk bilimi disiplini içerisinde üzerine yoğun çalışmalar gerçekleştirilen ve mitik bir kavram olan kut; Tanrısal bir güç olarak yaşam gücü, hayat verici, bereketlilik ve canlılık gibi anlamlarla özdeşleştirilir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin “kutlu” şahsiyeti ise o dönemde Anadolu'ya gelen sayıları yüz binleri bulan erenler arasında adeta bir güneş gibi ortaya çıkmaktadır.

Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde yetişen ve geniş konu çeşitliliğiyle şiirlerini yazan ozanlar, küçüklüklerinden itibaren aşıklık ve halk şairliğini benimsemişler, şiirlerinde Alevi-Bektaşî kültür ve edebiyatını işlemişlerdir. Dahası zengin biçimde geleneksel ve kültürel referanslara yer vermeleri sonucunda toplumsal yönlerinin kuvvetli olmalarıyla tarih boyunca dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Şiirlerinde derinden hissedilen toplumsal bütünleşme iletileri vurgulanarak milli bir hassasiyetle vatan, bayrak, toprak, ata vb. değerlerin altı çizilmiştir. Söz konusu ozanlar, Alevi-Bektaşî inancının ve kültürünün içerisinde yetişerek inancın vazgeçilmez ritüelleri olan Cem ritüellerinin havasını çok küçük yaşlardan itibaren teneffüs etmeye başlamışlar, Alevi-Bektaşî inancında “Yedi Ulu Ozan”ın şiirlerini dinleyerek yetişmişlerdir. Şiire gönül veren bu ozanlar, bizzat halk şairliği geleneğinin içerisinde yetişerek aşıkları gönül evlerine konuk etmişler, muhabbet ve âşık meclisleri kurarak şiire sıkı sıkıya sarılmışlardır. İnsanların birbirleriyle ve evrenle barış içinde yaşamaları gerektiği felsefesiyle halk katında muteber bir yerde konumlanan Alevi-Bektaşî ozanları, “hak yolu”nu Anadolu ve Balkanlar’a taşımışlardır. Bu vesileyle şiirlerini benimseyen Alevi-Bektaşî gruplar, güçlü bir itikatla “yol”a bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.

Kültürel Miras ve Toplumsal Bütünleşme

Kültür bilimi olarak nitelendirilen geniş çatı altında yürütülen araştırmalarda, toplumsal bütünleşme kavramı çerçevesindeki çalışmaların son zamanlarda oldukça yaygın olduğu görülür.¹ Toplumsal bütünleşme fikri; bir birlik değeri yaratan duygu, düşünce ve ortak çıkarlarla halkı birbirine bağlar. Toplum üyeleri; aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere sahip oldukları ve aynı kutsal inancı paylaştıkları için birbirlerine benzerler. Toplumsal dayanışmada, bireyler birbirlerine benzemeyerek iş bölümü (Ekiz, 2023), çeşitlilik içerisinde bir birlik hali çerçevesinde, dayanışma ve bütünleşme durumu farklılıktan doğan bir uyum içinde gerçekleşir. Toplumsal bütünleşme kavramı ise toplum içerisinde olayların ve olguların anlamlandırılmasıyla bireylerin veya grupların bir toplum içindeki etkileşimleri, birliktelikleri ve uyumlarına dair bir temsil sağlar. Toplumsal süreklilik bağlamında istendik tutum ve davranışlarla gerçekleşen dayanışma hali ve bütünleşme hedefi, kültürel mirasın süreklilik kazandırılarak inancın doğru yaşanmasında temel şartlardandır. Bir olumlama tavrı, temel ilke ve değerlerin çerçevesinde yardımseverlik, adalet, dürüstlük vb. iletilerin öne çıkarıldığı, teşvik edildiği kültürel miras içerisinde vurgulandığı görülür. Söz

1 Alevilik çalışmalarında toplumsal bütünleşme olgusu hakkında detaylı bilgi için bk. Zabun, 2023.

konusu değerler, kültürel mirasta bir süreklilik çizgisinde aktarılır (Baharlu & Artan Ok & Akın & Işık, 2024).

Toplumsal bütünleşme, sivil toplumun temel taşlarından biridir. Bu kavram; farklı kültürel, etnik ve sosyo-ekonomik niteliklere sahip insanların bir arada uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlar. Toplumsal dayanışmanın ve bütünleşmenin sağlanması, toplumun duygusal, psikolojik ve ekonomik refahını destekleyerek birbirleriyle iş birliği yapmaya açık hale gelen bireyler nezdinde toplumun daha huzurlu ve üretken olmasını sağlar. Toplumsal dayanışma, bireylerin birbirlerine yardım etmeye ve birlikte çalışmaya istekli olduğu bir ortamda oluşturulabilir. Toplumun ve kültürün sürekliliği diğer bir ifadeyle varlığını koruyabilmesi ve grup üyeleri arasında aidiyet ve kimlik hissi uyandırabilmesi, toplumsal dayanışmanın ve bütünleşmenin sağlanmasına bağlıdır.

Toplumsal bütünleşme en genel anlamda, ilişkileri düzenleyerek düzenin korunumunu hedefler. Böylece kültür ve inanç dairesi içerisinde kabul edilebilir davranışların pekiştirilmesi amaçlanır. Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasının sürekliliği ve yaygınlığı çerçevesinde anlam katmanlarının çözümlenerek temel değerlerin ve evrensel ahlak ilkelerinin ortaya çıkarılması, toplumsal dayanışmayı sağlayarak bütünleşmeye katkı sunar. Bu doğrultuda iletî bakımından iyilik, dürüstlük, yardımseverlik gibi temel değerleri ifade eden düşünce ve davranışları destekleyerek toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına yardımcı olduğu görülür.

Toplumsal dayanışma ve bütünleşme, Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasında önemli bir unsur olarak değer kavramıyla kendisini gösterir. Sosyo-kültürel süreç içerisinde bazı davranış kalıplarına olumlu anlamlar yüklenerek inşasına ve korunumuna önem verilmiştir. Onaylandığı için tekrarlanarak kalıp haline gelen tutum ve davranışlar, geçen yüzyıllar içerisinde Hünkâr'ın kültürel mirasında soyut anlamlar kazanarak değer haline gelmiştir. Toplumsal bütünleşme kavramı, kültürel miras ve süreklilik bağlamında ele alındığında, Hünkâr'ın öğretilerinde teşvik edilen tutum ve eylemler olarak etik ilkelerin sürekliliği, inanç kültürünün korunması ve aktarılmasında dikkat çekici bir olgudur. İnanç dairesinde talipler arasında sosyal kontrolün sağlanması işlevi, kültürel mirasında yer alan genel geçer ahlak ilkeleriyle gerçekleşir. Nihayetinde Hünkâr'ın öğretileri, toplumsal bütünleşmeyi teşvik etmek açısından oldukça zengin bir kaynak olarak insan sevgisini, eşitliği, hoşgörüyü ve adaleti merkezine alır ve farklı toplulukların, inançların ve kültürlerin bir araya gelmesini kolaylaştırır.

Toplumsal bütünleşme, sosyolojik açıdan inanç odağında (Sünney, 2023), sosyal yapının sağlam bir zemine oturması için bireyler arasında bir sorumluluk sistemi meydana getiren kültürel bir kavramdır. Bireyler arasında huzur ve refahın teşekkül etmesi, çağların süzgecinden geçerek toplumsal yapıya yön veren, sosyal yaşamı düzenleyen kültürel mirasın tesis edilmesiyle mümkündür. Bu doğrultuda, Alevi-Bektaşî kültürel mirasının hoşgörü, sevgi ve barış mesajları temelinde bir bilinç seviyesi ve tanıma geliştirilip kültürel zenginliğe vurgu yapılarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye katkı sunulabilir. Kültürel etkileşimin arttırılarak hoşgörü ve barış ikliminin teşvik edilmesiyle toplumsal bütünleşmenin sağlanarak uyuma katkı sağlanması ve çeşitli grupların inanç değerleriyle tanışması, Alevi-Bektaşî kültürel mirasının sahiplenilmesi ve sürdürülebilirliğiyle gerçekleşebilir. Bu sayede, Alevi-Bektaşî kültürel mirası çerçevesinde; kimlik, aidiyet, hatırla(t)ma ve bellek oluşturma edimlerinin kazanılması, geliştirilmesi, toplumsal ve manevî sorunların çözümüne katkıda bulunulması söz konusu olabilecektir.

Ataların kuşaklar sonrasına bıraktıkları her türlü kültür değerini ve unsurunu ifade eden, somut ve somut olmayan nitelikleriyle kültürel miras, Hacı Bektaş Veli'nin nesiller sonrasına bıraktığı kutlu kişiliğidir. Onun mirası öz bir ifadeyle temsilcisi olduğu değerlerin her birisidir. Oluşumu asırları bulan felsefe ve öğretisiyle dünya görüşü, Horasan'dan Anadolu'ya bir tarihin ve deneyimin ürünüdür. Hünkâr'ın kültürel mirasının belleklerde canlılığını koruma derecesi, toplumsal dayanışmanın ve bütünleşmenin niceliğini ve niteliğini belirler. Bugün hala varlığını ve etkisini sürdüren kültürel mirasının her yönüyle ortaya çıkarılması, detaylı incelemeleri ve çözümlenmeleri gerektirmektedir. Dolayısıyla etik değerlerin evrensel kazanımlar olarak varoluş koşullarını temelden etkileyebilmesi ve toplumsal bütünleşmeye hizmet edebilmesi, Hacı Bektaş Veli'nin ve Alevi-Bektaşî ozanlarının şiir verimlerinin belleklerdeki canlılığına dolayısıyla dolaşımında kalmasına bağlı gözükmektedir.

Söz konusu unsurlar, sosyal bir varlık olan insan için bir arada yaşama refleksi, kültürel bir gereklilik halinde bireyi ve toplumu bir süreklilik içerisinde şekillendirir. Topluluk halinde var olma belirli ortaklıkları, normları ve dayanışma halini beraberinde getirir. Bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş bireyleri ifade eden toplum, sosyal ilişkilerde toplumsal dayanışmaya ve nihayetinde bütünleşmeye ihtiyaç duyar. İstendik tutum ve davranışlar paralelinde aidiyet duygusu güçlenirken ortak duygu ve düşüncelerin bir ifadesi olan toplumsal bütünleşme sağlanır. Önlerine çıkan sorunların aşılması, bireylerin gruba olan aidiyeti çerçevesinde dayanışma ile gerçekleşir. İnanç

belleğinin oluşumu, canlı kalması ve kuşaklar arası aktarımı toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmesine bağlıdır.

Alevî yolunu yaşatan ve öğreten unsurlar olarak nefesler, zakirler tarafından icra edilerek geçmiş dönemlerde daha yaygın olmak üzere muhabbet meclislerinde söylenirdi. Zakirler muhabbet meclislerinde usta mallarını ya da kendi deyişlerini okurlardı. Ayrıca nefeslerin anlamları açıklanarak muhabbete katılanlara yol hakkında bilgi verilirdi. Bu şahsiyetler, Alevîlik inanç dairesinde önemli yer edinmiş ve dönemlerinin ulu ozanları olarak isim yapmışlardır. Ozanların şahsiyetleri, saz çalan, deyiş okuyan, sabahlara kadar saz ve deyişler eşliğinde, kendinden geçip Hak'la bütünleşen bir kişilik çevresinde şekillenir. Geçmiş dönemlerde ozanlar, sabahlara kadar süren muhabbetlerde halkla bir araya gelir ve batını düşünceleri aralarında tartışırlandı. Bu bağlamda muhabbetlerin de konusu olan ve toplumsal bütünleşmeye dönük değerleri aktaran şiir verimlerinin ahlakî, sosyal ve dinî gelenekler çerçevesinde sınıflandırılarak, etik kodlar dâhilinde çözümlenerek değerlerin halk felsefesindeki yerinin ortaya konulması amaçlanmalıdır (Çobanoğlu, 2023: 97).

Kültürel miras unsurları, kültürel kalıtımın bir parçası olarak kuşaktan kuşağa aktarılan sürekli yeniden yaratılan kimlik ve süreklilik duygusu veren kültürel çeşitliliğin bir ifadesi olan öğelerdir (Oğuz, 2009: 53-57). Dolayısıyla somut ve somut olmayan nitelikleriyle kültürel miras, ataların kuşaklar sonrasına bıraktıkları her türlü kültür değerini ve unsurunu ifade eder. Hacı Bektaş Veli'nin nesiller sonrasına bıraktığı "miras" ise en öz ifadeyle kutlu kişiliğidir. Etik vurguların (Kuçuradi, 2019) yanı sıra insanlığın temel değerlerini ortaya koyan kutlu mirasın halk arasında yaygınlık kazandırılması, saz-söz aracılığıyla toplumsal bütünleşmeye ulaşılmasında işlevsel olarak kullanılabilir (Ülken, 2016). Toplumsal bütünleşme, birlikte yaşamın kodları üzerinde şekillenir. Etnokültürel empati söz konusu kodların en önemlilerinden birisini oluşturur (Şahin, 2014). Kültürel açıdan katmanlı anlam yapısı ile yaygın bir kabulün temsili olan Hünkâr'ın mirası, toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmede işlevsel bir nosyon olmuştur.

Kültürel miras unsurlarının topluma yerleşmesiyle toplumsal bütünleşme çerçevesinde bir homojenleşme yaşanır. Dolayısıyla kültürel miras unsurları, toplumsal bütünleşmenin halk arasında yaygınlığını ve yayılımını sağlar. Şiir geleneği boyutundaki kültürel mirasın eyleme dökülmesi söz konusu homojenleşmeye hizmet eder. Sazın kutsallığının ve kültürel serüveninin (Akın, 2020a) aktörleri olan sazın ve sözü'nün

sultanlarının anlam arayışı, toplumsal bütünleşme yolunda önemli basamaklardır (Bayar ve Bayar, 2014). Kültürel mirasın bir parçası olarak Alevi-Bektaşî şiir geleneğinin düşünce dizilerinde bir olma ve bütünleşme, yol gösterici bir olgu olarak sadece yaşanılan dönemle sınırlı kalmayarak geleceği kuşatır. Toplumsal bütünleşme, topluma karşı sorumluluğun bir ifadesidir. Ritüellerin toplumsal bütünleşmeyle ilişkisi göz önüne alındığında (Güneş, 2023), geleneksel bilgi ritüelik bir değer elde ederek performanslar aracılığıyla toplumsal bir sorumluluk olarak gelecek kuşaklara aktarılır (Connerton, 2014). Değerler eğitimine bütüncül bir yaklaşım (Ulusoy ve Dilmaç, 2012; Karakaş ve Akın, 2018) esasında toplumsal bütünleşmeye kapı aralamaktadır. Bu kapsamdaki olumlu bir sosyal etkileşim (Bourdieu, 2016) toplumsal bütünleşmeye fayda sağlayacaktır.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin “Kutlu” Mirasında Toplumsal Bütünleşme

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya gelen 12.000 ile 99.000 arasında erenin içinde adeta bir güneş gibi ortaya çıkarak (Köprülü, 2013) Horasan ile Anadolu arasında, insandan insan yetiştiren ekolün köprüsü olmuştur. Mutasavvıf ve İslam filozofu yönleriyle ön plana çıkan kült şahsiyeti, felsefesi ve öğretisi, dergâh çevresinde gelişen ritüeller ve aktarılagelen inanç anlatılarıyla somut ve somut olmayan kültürel mirasın önemli bir alanıdır (Akın, 2023). Miras alanlarının sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi (Leus ve Verhelst, 2019), önem arz ettiği için Hacı Bektaş Veli çevresinde şekillenen somut ve somut olmayan mirasın kültürel süreklilik açısından detaylı olarak ele alınması bir zorunluluktur. Bu süreklilik dahilinde, Hacı Bektaş Veli'nin sevgi, barış, hoşgörü, adalet ve eşitlik esaslı tasavvuf anlayışı, doğayla barış içinde yaşama dayalı felsefesi günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Dolayısıyla toplumsal bütünleşme odaklı kültürel mirası sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda dünya genelinde de canlılığını korumakta ve saygınlığı günümüzde de devam etmektedir. Anadolu'da önemli bir rol model ve karizmatik bir inanç önderi olan Hacı Bektaş Veli mirası ile geçmişi, anı ve geleceği kuşatan önemli bir düşünürdür. İnanç tarihinin odak noktalarından ve temel dinamiklerinden bir figür olarak toplumsal bütünleşmeyi sağlayan sosyal ve manevi doktrinlerinin merkezine yerleşmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasını oluşturan sosyo-kültürel değerler, seçici yönelimi belirleyerek bilinçli ve amaçlı tutum ve davranışlar oluşturur. Diğer bir ifadeyle, inanç dairesindeki her bir kişi için yönlendirici bir etkiyle bir referans noktası görevindedir. Hünkâr'la özdeşleşen evrensel ahlak ilkelerini ifade eden temel değerler, inanç sahiplerince öğrenilmekte, sahiplenilmekte ve kişiliğinin bir parçası olmaktadır.

Toplumsal bütünleşme erozyonunu önlemesi bağlamında mayasını Hünkâr'ın kültürel mirasından alan ilkeler, tutum ve davranış tercihlerine rehber olarak topluma yön verir. Toplum; gideceği istikameti, Hünkâr'ın kültürel mirasının bünyesinde bulunan değerleri özümseyerek belirler. Hünkâr'ın temel değerleri barındıran öğretisi, aynı zamanda dünya görüşünün de yapı taşıdır. Farklı dil, din, düşünce ve ideolojileri benimsemiş bireylerin aynı toplum içinde bir birliklilik oluşturması (Doğru, 2023), bir diğer ifadeyle toplumsal bütünleşme, ancak ortak değerlerin benimsenmesiyle mümkündür. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasında kabul gören, inanılan ve korunmaya çalışılan ilkeler, değerlerin özümsemesini ifade eder ve "yol" olarak nitelendirilir. Etik değerler noktasındaki kabulleri ifade eden ideal insanın donanımı, halk arasında sosyal sorumluluğu geliştirerek uyumu sağlar. Bireyler arası uyum, toplum genelinin ilke ve değerlerinin ortak duygu ve düşüncede yaşatılmasıyla sağlanır. Çeşitli davranış ve tutumların teşvik edilmesi ya da kaçınılmasının istenmesi, toplumsal düzenin kurulumunda ve pekiştirilmesinde esastır.

Toplumsal bütünleşme ve dayanışma şiir geleneğinin merkezinde yer alırken öte taraftan bu kavramların nicelik olarak gelenekte geniş yer kaplaması örneklerle detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu çerçevede, "Gelin canlar bir olalım", "Bir olalım, iri olalım, diri olalım" şeklinde bilinen ünlü söylemleri, kişisel maneviyatın yanı sıra toplumsal bir dayanışmanın da önemli olduğunu göstererek toplumsal bütünleşmenin temelini oluşturur. Bu "birlik, irilik, dirilik" şeklinde kavramsallaştırılabilecek ilke; bir arada yaşamanın sadece fiziksel bir yakınlık olmadığını, aynı zamanda manevî ve etik bir boyutu da olduğunu, farklı inanç, etnik köken ve çevrelerden kimselerin bir araya gelebileceğini vurgular. Aynı zamanda bu ilke, bireyin hem kendi iç dünyasıyla hem de toplumla uyumlu bir ilişki kurmasını esas alır ve sosyal dayanışmayı ve bütünleşmeyi hedefler. Esasında söz konusu söylem, inancın etik ve ahlakî yaşamı konusunda ilham kaynağı olmuş, başta inanç olmak üzere sosyo-kültürel bir dönüşüme yol açmış ve toplumsal yapıyı bütünleştirici bir güce sahip olmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin insan sevgisi temelli öğretisinde, farklı inançlara, kültürlere ve yaşam biçimlerine karşı hoşgörü esastır. Söz konusu öğreti, insanların bir arada, uyum ve barış içerisinde yaşamasını kolaylaştırmak, toplumsal bütünleşmeyi pekiştirmek adına büyük önem taşır. Geçmiş dönemlerin yanı sıra günümüzde de çoğulculuğun ve farklılıkların öne çıktığı bir ortamda, farklılıkların kabul edilerek bir arada yaşanabileceği bir toplumu amaçlanması açısından son derece değerli ve anlamlıdır. Onun bu vizyonu, hoşgörü, sevgi ve saygı aracılığıyla toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin

sağlanabilmesi için bir çerçeve oluşturarak uyumu ve bütünleşmeyi destekler. Diğer yandan toplumdaki ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerinin karşılanması, buna bağlı olarak refah düzeyinin artması, toplumsal dayanışmanın halk tarafından benimsenmiş olmasına bağlıdır. Toplumda güven duygusunun tesis edilmesi, yardımlaşmanın bir değer olarak yaygınlaştırılması, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi huzurlu bir toplum inşası için elzemdir. Dayanışma birçok sözü, anlatının alt metninde teşvik edilen bir değer olarak kendini gösterir. Kalıp davranışlar, dayanışma noktasında benzer duygu ve düşünceler içerisinde hareket edilmesini sağlayarak uyum içerisinde toplumsal bütünleşmeyi artırır.

Öğretiler, farklı etnik ve kültürel toplulukları bir araya getirerek bireyin toplumla uyumlu bir şekilde yaşamasını esas kılar. Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirası, günümüzde toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir dayanak olarak yer alır ve dayanışma ruhunu güçlendirir. Bir köprü oluşturarak toplumun daha uyumlu ve bütünleşmiş hale gelmesine yardımcı olur. Bu durum, sosyal yaşamda olumlu bir etki yaratırken toplumsal düzenin de güvencesidir. Toplumda bu kadar geniş bir etki yaratan ve farklı kesimleri bir araya getiren bu öğretiler, Hacı Bektaş Veli'yi toplumsal bütünleşme adına kilit bir figür yapmaktadır. Onun bu değerleri hem kendi döneminde hem sonrasında, toplumların daha adil, eşitlikçi ve barış içinde yaşamasını sağlayacak temel ilkeler olarak kabul edilir. Dolayısıyla Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirası, tarih boyunca çok sayıda insanı etkilemiştir. Söz konusu miras, önyargıların azaltılmasını, öğretilerin temsil edilmesini bir ilke şeklinde temellendirerek toplumsal yaşamda bütünleşmenin yolunu açmaktadır. Bu kapsamda Hünkâr'ın kültürel mirasında bilginin edimini ve kalıcılığını arttıran ahlakî ilkelerin niteliği ve niceliği, sorulması gereken bir diğer sorudur. Söz konusu ilkeler, öğretilerin korunmasında ve aktarılmasında önemli bir araç olarak sosyal uyumun ve toplumsal bütünleşmenin geniş bir kitleye ulaştırılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında esastır. İnancın ahlakî bağlamını yansıtarak derinliğini koruma konusunda ise işlevseldir.

Yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte yer alan anlatılar, ritüeller ve özlü sözler, Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirası olarak toplumsal dinamiklerin sağlıklı bir şekilde çalışabilmesine katkı sağlamıştır. Anlatılarda geçmişin belirli noktalarına odaklanılarak yaşanan anın bağlanması sonucunda kültürel mirasın sosyal işlevleri ve sosyal kontrol hali artarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin gelişmesi sağlanmıştır (Akin, 2018b). Açıklayıcı nitelikteki hatırlama figürleri ile iletiler, temel değerler

ve genel anlamda öğretiler aktararak toplumsal bütünleşmeye yönelik araçsallık oluşturulmuştur. Hikmetlerinin bir göstergesi olarak Hünkâr'ın özlü sözleri, onun felsefesinin yalın ama derin bir şekilde ifadesidir. Bu özlü sözler, insanlara ahlakî ve manevî yönden rehberlik etmek, onları doğru yola sevk etmek için kullanılır. Takipçilerine rehberlik eden Hünkâr'ın özlü sözleri, kullandığı dilin gücünü ve etkili iletişim kanallarını sunması açısından bilgeliliğinin göstergesi olmuştur. Temelde, dilin estetik ve ritmik niteliklerinden de yararlanılarak oluşturulan özlü sözleri; metaforlar, simgelerle anlam dünyası ve kısa, akılda kalıcı yapısıyla özünde taşıdığı bilgeliliği öğütlerle aşlar. Felsefî sorgulamaları ve öz bir şekilde değerlerin aktarımını ortaya koyması bakımından işlevselliğiyle ön plana çıkan özlü sözleri, yoğun duygusal etki yaratan evrensel temalar çerçevesinde içselleştirilen kültürel verimlerdir.

Derin bir bakış açısı sunan özlü sözleri, dayanışma ve bütünleşme çerçevesinde etkili araçlar olarak dikkat çeker. Özlü sözlerin etkinliği ve önemi, taşıdığı niteliklerle coğrafyaları aşabilmesi, sade ve öz aktarımının yanı sıra değer yargılarını yansıtarak derin düşüncelerin ifadesi olması temeline gerçekleşir. Sosyal çevrede ve inanç odağında bir dayanışma ve bütünleşmeye öncülük eden her bir özlü sözün temelde insan hakları, eşitlik, barış, kardeşlik ve sevgi üzerine kurulu olduğu görülür. Öğretileri, hoşgörüyü teşvik ederek toplumsal bütünleşme için bir model olup insanların birbirlerine olan saygısını ve anlayışını artırarak farklı düşünce ve yaşam biçimlerine sahip insanlar arasındaki iş birliğini kolaylaştırmıştır. Hünkâr'ın söylemleri ve anlatıları, kitleler arasında farklı topluluklar ve sosyal gruplar arasında bir 'köprü' işlevi görerek toplumsal birlikteliği ve kültürel değerleri yansıtmaktadır. Hünkâr'ın felsefesinde bireysel ve toplumsal huzur arasında ilişki kurularak bireylerin birbirlerine destek olmalarının toplumun bütün olarak gelişmesi için toplumsal bir sorumluluk olduğu aktarılır.

Evrensel ahlak ilkeleri ve temel değerler, Hünkâr'ın kültürel mirasının kodlarına işlemiştir. Geleceğin sağlıklı bir şekilde oluşturabilmesi, toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanabilmesi için Hünkâr'ın kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Ocaklar, tekkeler, dergahlar, bu öğretilerin yayılmasında ve nesilden nesile aktarılmasında etkili olmuşlardır. Onun öğretileri, kutuplaşmaların azaltılmasında yer edinen, sosyal uyumu destekleyen toplumsal bütünleşme için etkili, kapsayıcı ve zaman üstü bir model sunduğundan evrensel olarak tüm toplumlar için geçerlidir. Bu tür bir toplumsal bütünleşmeyi teşvik eden öğretiler, ulusal ve

uluslararası düzeyde iletişim kanallarının niceliği ve niteliği sebebiyle ayrışmanın nispeten daha yoğun olduğu modern zamanlarda daha da önem kazanmaktadır. Toplumsal dayanışmaya engel olan toplumsal aksaklıklar ve çarpıklıklar dolaylı olarak eleştirilir (Akin, 2021a). Halk yaşamının her alanıyla ilgili sorgulayıcı bir bakışla mevcut toplumsal yapıya sosyal ilişkilere sosyo-ekonomik yapıya, inanç yapısına ve değer sistemine aykırı unsurların ortadan kaldırılması teşvik edilir. Temsilcisi olduğu değerler çerçevesinde eşitsizlik, adaletsizlik, haksızlık vurgusuyla toplumsal sisteme karşı eleştirel tavır gerçekleştirilir. Temel değerlerin kaybolduğu eleştirisiyle dinî bir hassasiyet sonucunda sosyal yapıdaki sorunların ortadan kaldırılması ve sosyal bütünleşmenin sağlanması amaçlanır.

Alevi-Bektaşî topluluklarının kültürel miras çerçevesinde davranış ve tutumlarını sürekli kontrol edici bir tavırla düzenlenmesi ve toplumsal ilişkilerde çizgilerin belirlenmesi, toplumsal yaşamdaki düzenin en önemli belirleyicisi ve dayanışma halinin yegâne göstergesidir. Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasındaki normlar, sapma ve uyma davranışlarının belirleyicileri olan, toplumda düzenin yerleşmesini sağlayan inanç dairesindeki ilkelerdir. Bir otorite olan Hünkâr'ın kültürel mirasıyla dayanışma ruhu ve toplumsal bütünleşme pekiştirilmiş olur. Dayanışmanın oluşturularak sorunların çözümü, aidiyeti güçlendirerek bütünleşmeyi sağlar. Böylece toplumsal yapının çözülmesi engellenir. Hünkâr'ın kültürel mirasının meşruiyetinde, sosyal ilişkiler düzenlendiğinden mirasa aykırı bir davranış örüntüsü terk edilir. Nihayetinde Hünkâr'ın kültürel mirası, toplumsal bütünleşme hedefinde teşvik edici veya caydırıcı şekilde çalışır. İnsanın akıl, bilim ve erdem ışığıyla aydınlandığını aktaran Hünkâr Hacı Bektaş Veli, teşvik edici şekilde bu vasıflarla birliğe davet eder. Toplumsal barışın korunması, ulusal birliğin zedelenmemesi bağlamında birlik bilinci, Hünkâr'ın temas ettiği önemli noktalar. Hünkâr'ın kültürel mirasını oluşturan tarihi çok eskilere giden sevgi, hoşgörü, kardeşlik ve barışa dayalı kültürel zenginliklerin korunarak kayıt altına alınması ve bilinçli bir eylem olarak sonraki kuşaklara aktarılması, kültürel öğelerin toplumsal yarara dönük iletilerle kalıcı olmasını sağlar. Öğretisinin arka planında yer alan bir olma düşüncesi, inanç sahiplerinin bir araya gelerek kalplerinin bir bütün olarak attığında her bir talibin davranışı bir diğer kişinin kontrolünde olacağından yoğun bir dayanışma halini mümkün kılar.

Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasında kuşaktan kuşağa aktararak gelen inanç kodları, taliplerin birbirlerine karşı sergiledikleri davranış ve tutumlarla somutlaşarak

toplumsal dayanışmayı oluşturur. İnanç sahipleri arasındaki ilişki ağlarının sağlam bir zeminde varlığı toplumsal bütünleşmeyle etkileşimli bir şekilde gerçekleşerek hayatî bir önem arz eder. Hünkâr'ın aktardığı ahlakî ilkeler, kimliğin şekillenmesine ve temellendirilmesine yardımcı olur. Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri, tasavvufî özü ve evrensel ilkeleri sayesinde toplumda her türlü kutuplaşmanın azaltılmasına ve bütünleşmenin sağlanmasına katkıda bulunur. Onun öğretisi, farklı etnik, kültürel ve dinî grupların bir araya gelmesini ve huzur içinde yaşamasını hedefler. İnsanların birbirlerine karşı anlayışlı olmalarını vurgular, bu sayede sosyal ve politik ayrışmalar azaltılarak bütünleşme sağlanır. Hünkâr'ın kültürel mirasında özendirici ve teşvik edici iletileri, dayanışmayı ve bütünleşmeyi sağlayarak sorunların çözümü için oradadır ve toplumsal kurumlardan başlayarak sosyal örgütleri ve son olarak bireyler arasındaki ilişkileri düzenler. Bu sebeple mirasının temelinde, tasavvufunun zenginliklerini ve derinliklerini yansıtan, sevgi, barış, hoşgörü, adalet ve eşitlik gibi değerlerle insanların kendi iç dünyasıyla bağlantı kurmasını, içsel arayışı ve insanın kendi özüyle, birbirleriyle, doğayla ve evrenle barış içinde yaşamaları gerektiğine dayanan felsefesi ve öğretileri günümüzde de hâlâ etkisini sürdürmekte dolayısıyla kültürel mirası sadece bir döneme ya da coğrafyaya özgü olmaktan çıkmış, her dönemde ve her coğrafyada geçerliliğini koruyan evrensel ilkeler olarak sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda dünya genelinde de canlılığını korumakta ve saygınlığı günümüzde devam etmektedir. Evrensel bir hikmet ve bilgelik sunan kültürel mirası; anlatı, ritüel, müzik vb. formlarda inanç dairesindeki kimselerce "yol" olarak sürdürüldükçe inanç sisteminin ve halk felsefesinin temel taşlarından biri olmaya devam etmekte ve bu sayede toplumsal dayanışmanın ve bütünleşmenin çeşitli derecelerde varlığı söz konusu olmaktadır. Taliplerin bu nitelikleri yerine getirmeleri halinde daha üst bir dairede, daha yoğun bir kültürel mirasla donanmalarına imkân tanır.

Hacı Bektaş Veli'nin hayat felsefesi, birçok insanın etik ve ahlakî yönünü şekillendirmiş, kitleleri dönüştürmüş, insanların birbirleriyle ve doğayla barış içinde yaşamaları gerektiği esasına dayanmıştır. Öğretisinde inanç odaklı ilmî bilgi; dürüstlük, adalet, hoşgörü, sevgi vb. evrensel ahlakî değerler çerçevesinde zihinlerin açılması, aydınlatılması, insanî değerlerin aşılması, yayılması aktarılır. Özünde ise insanlık erdemlerinin öğrenilmesiyle ilgilidir. Hünkâr, kişilerin düşünce dünyasını geliştirmeyi, kendilerini tanımayı, düşünsel ve toplumsal konularda manevî değerlerle donatmayı, öğretisinin temelini oluşturan "insan-ı kâmil" anlayışıyla ruhsal ve ahlakî gelişimi hedefleyerek toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi vurgulamıştır.

Hakk'a teslimiyetin, kendini bilmenin, sorumluluk bilincinin, samimiyetin, sevginin, hoşgörünün, çalışmanın, paylaşmanın, birlik ve beraberliğin, bütün yaratılmışlara aynı nazarla bakmanın erdemlerini bizzat yaşayarak aktarmış, böylece kişiler ve halk kitleleri arasında bütünleşme sağlamıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin toplumsal bütünleşmede karakteristik bir figür olması, temsilcisi olduğu değerler, onun kutlu rehberliği ve inanç içerisinde onunla mücessem hale gelmiş ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Toplumsal bütünleşme iletilerinin bilişsel ve duygusal boyutları, geçmiş-şimdi-gelecek arasında köprü kurar. Diğer yandan, kutlu şahsiyetin temsilcisi olduğu değerlerle birlikte hoşgörüyü ve çoğulculuğa dayanan öğretisi ile Anadolu coğrafyasında birleştirici etkiye sahip bir gönül eridir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak aktarılan Alevi-Bektaşî sazın ve sözün sultanlarının şiirleri, Hacı Bektaş Veli'nin Türkistan'da yaktığı, birlik, barış, insan sevgisi çırağının Anadolu ve Balkanlar başta olmak üzere yakın coğrafyalara taşınan ve buralarda asırlarca canlı kalan mirasının üzerinde şekillenir. Bir rol model ve karizmatik inanç önderi, mutasavvıf ve âlim olmasının yanında döneminin ve mirası ile günümüzün önemli bir düşünürü olan Hünkâr, "Serçeşme" olarak kabul edilerek Orta Asya'dan Balkanlara kadar çok geniş coğrafyada varlığını sürdüren ancak yoğun bir biçimde Anadolu topraklarında yaşayan kültürel mirasında yer verdiği insan sevgisi, saygı, sevgi, hoşgörü, adalet gibi evrensel niteliği olan değerler, gönül eğitiminde esastır (Artan, 2023; Akça Fişenk, 2023).

Alevi-Bektaşî Şiir Geleneğinde Toplumsal Bütünleşme

Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde toplumsal bütünleşmeye dair vurgular, kültürel süreklilik içerisinde şiir geleneğine kaynaklık etmeye, tutum ve davranışları şekillendirmeye ve halk yaşamına yansımaya devam etmiştir. Bu çerçevede şiir geleneği, inanç içerisinde bir toplumsal dayanışma ve bütünleşme unsuru olarak kabul görülebilecek kolektif değerler sisteminin inşasıdır. Alevi-Bektaşî sazın ve sözün sultanlarının toplumsal bütünleşme bağlamındaki şiirlerinde, müziğin işlevselliğine bağlı olarak (Akin, 2020b) aşığın dünya görüşünden hareketle anlam ve yorum süreci, toplumsal bütünleşme vurguları ile gerçekleşir. Zikredilen inanç önderlerinin şahsiyetlerine dikkat çekilerek bütünleşme amaçlanır. Bütünleşmeye dönük insani ilişkilerin altı çizilerek sosyo-kültürel değerlerin önemi aktarılır ve manevî-ahlakî yaklaşımının önemi gözler önüne serilir. Bu kapsamda şiir geleneği canlı tutularak,

deyişler Cemlerde okunarak söz konusu toplumsal yapı düzenlenir. Bu duygu ve düşünce durumlarının da edebi türlerle aktarılması halkbilimsel açıdan bakıldığında folklorun işlevlerinden olan birleştirici ve bütünleyici işlevinin sağlandığını ispatlar niteliktedir (Bascom, 1954: 333-349). Alevi-Bektaşî şairleri sanatlarında toplumsal hassasiyeti barındırarak toplumsal bütünleşmeye yönelik kültürel temalara yer verirler. Gelenek içerisinde şiirler yazan ozanların şiirleri de bu bağlamda incelenmeye oldukça uygun verimlerdir. Nihayetinde ozanlar, kişinin bireysel yönünü oluşturan inanç dünyasının yanı sıra şiirlerinin önemli bir bölümünde de halk yaşamını ve sosyal yönünü ele alarak geleneğin icracısı ve devamcısı rolünde, toplumsal bütünleşmeye katkı sunarlar.

Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde şiirler yazan ozanların verimleri dönemin edebiyatı ve kültürü arasındaki ilişkiyi de açıklama noktasında önemlidir. Nihayetinde şairler, kişinin bireysel yönünü oluşturan inanç dünyasının yanı sıra şiirlerinin önemli bir bölümünde de toplumsal bütünleşmeyi, halk yaşamını ve sosyal yönünü ele alarak aşıklık geleneğinin icracısı ve devamcısı rolündedir. Toplumsal eğitim ve bilinç, bütünleşme unsurlarından en önde gelenlerindedir. Bu kapsamdaki şiirlerde bilgi ön plana çıkartılarak eğitici ve öğretici unsurların değeri, şiirlerde tekrar tekrar ele alınır. Miras içerisinde yer alan sırlı bilgi, bir sanat formu olarak ortaya çıkar. Alevi-Bektaşî ozanlarının dile getirdiği geleneksel bilgi üzerinden kimliğin ve belleğin inşası söz konusudur. Esasında Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde kaleme alınan ve telli kuranda icra edilen her bir şiir (gelenek içerisindeki adlandırılmayla deyiş) "geleneğin" uygulaması (Çobanoğlu, 2011) olarak değerlendirilebilir.

Aşıklık geleneğinin canlılığının Alevi-Bektaşî toplulukları arasındaki yaygınlığının temsilcisi olan ozanların toplumsal bütünleşme yönlerinin kuvvetli olduğu dikkat çekmektedir. Sosyal eleştirilerinde halkın belleğinde yer etmiş kişi ve olaylarla ilişkiler kurularak bütünleşmeye yönelik vurgular gerçekleştirilir. İçerisinde bulunduğu toplumun sorunlarına kayıtsız kalmayan aşıkların bütünleşmeye yönelik motifleri, söz konusu unsurların vurgulanmasıyla kendini gösterir. Alevi Bektaşî şiir geleneğindeki yol ve süreğin toplumsal bütünleşme çerçevesinde kuşaklararasılığının sağlanmasında önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Esasında toplumsal bütünleşme değerlerin vurgulanması ile gerçekleşen bütüncül bir olgudur. Buna karşın çalışmada şiir örneklerinin hacmi gereği birlik, bütünlük, ayrılığın olmaması, ikiliğin olmaması gibi anahtar sözcükler tercih edilerek analizler gerçekleştirilmiştir.

ACI TANIMAM / *Dost Meryem*

Kayıp olmuş ömrümün yarısı silik,
Dağılmış renkleri alı tanımam.
Kalmamış insanlık yok olmuş birlik,
Acı söz söyleyen dili tanımam. (Akın, 2010: 122).

BİRİ HACI BEKTAŞ BİRİ ATATÜRK / *Âşık Kul Semai*

Harf devrimi kadın erkek hakları
Düşman paylaşmıştı bu toprakları
Birlik olup elde edilen hakları
Biri Hacı Bektaş biri Atatürk (Gedik, 2010: 349).

BEN PİRİMDEN DESTUR ALDIM GİDERİM / *Teslim Abdal*

Teslim Abdal eder, çekmedik darlık
Birlik nerde varsa orda olur varlık
Serime uğradı zahm ayrılık
Hak becere artık benim işimi (Özmen, 2002: 153).

Ali Özsoy Dede

Birlik olup çalışalım
Bir toprakta barışalım
Bir ağızdan konuşalım
şaşmayalım şaşmayalım (Özmen, 1998d: 124).

Âşık Ali Cemal (Tuncelili Dertli Cemo)

Birlik ile buluşalım
Engelleri hep aşalım
Mutluluğa çalışalım
Yarışalım bu bayramda (Fındık, 2005: 588).

GEL BİRLİK KAVLINE GİRELİM KARDAŞ / *Âşık Veyse Şatiroğlu*

İtimat edersen benim sözüme
Gel birlik kavline girelim kardaş
Birlik çok tatlıdır benzer üzüme
İçip şerbetini duralım kardaş (Oğuzcan, 1991: 59).

OKUL — II — / *Âşık Veysel Şatıroğlu*

Okuldadır cümle varlık
Hiçbir türlü çekmen darlık
Okuldadır dirlik birlik
Birlik yurdun ihyasıdır (Oğuzcan, 1991: 187).

HEPİMİZ BU YURDUN EVLATLARIYIZ / *Âşık Veysel Şatıroğlu*

Birleşiriz bir bayrağın altında
Biz Türklerin İkilik yok aklında
Yanar tutuşuruz vatan aşkında
Hepimiz bu yurdun evlâtlarıyız (Oğuzcan, 1991: 163).

Ali Özsoy Dede

Amerika cinimacın düpedüz
Rusya Fransa Araplar ve biz
Hep bir millet değilmiyiz ademiz
İkiligi çözer birlik kuranım (Özmen, 1998d: 123).

Âşık Melüli

Sen ben davasından geçen
Hakikat sofrasını açan
Birlik konup birlik göçen
Yoldaş bulana ne mutlu (Özmen, 1998d: 235).

DEME ELLERE ELLERE / *Âşık Kul Semai*

Gel birliğe verelim hız
Birbirimiz sevelim biz
Türkiye'm el değmedik kız
Sarma ellere ellere (Gedik, 2010: 296).

Âşık Veysel

Veysel sapma sağa sola
Sen Allah'tan birlik dile
İkilikten gelir bela
Dava insanlık davası. (Özmen, 1998d: 259).

Aşık Hüseyin Kaçıran

Eğer seviyorsan bu yüce dini
Bırakın kusuru, kibiri, kini
İkilik kış gibi üşütür seni
Birlik bahar olur yazın içinde (Özmen, 1998d: 374).

Adil Ali Atalay

Haset ile birlik olma
Cevherini taşa çalma
Bilmezlerle sakın durma
Görsen bile kör ederler. (Özmen, 1998d: 397).

KONYA'DA / *Aşık Meydani*

Bazı zaman coştuk, bazı çağladık,
Bazı kere güldük, bazı ağladık.
Birlik beraberlik burda sağladık.
Manevî varlıktan dolduk Konya'da. (Özmen, 1998d: 584).

BİZ DESEK / *Nizami Nefesi*

İnsanlar birlik olur
Yaşamda dirlik olur
Benlik kafirlik olur
Ben yerine biz desek (Özmen, 1998d: 625).

EKER GİDERDİM / *Aşık İbreti*

Bir olurdu fakir zengin her zaman
Bütün insanlara olurdu derman
Ne gavur kalırdı nede müslüman
Hepsini bir yola çeker giderdim (Özmen, 1998d: 205).

OLUR / *Musa Merdanoglu*

Ben iyiyim, sensin kötü, denmese,
Vicdanlar sızlansa haklar yenmese.
Amca dayı kayırmalar dönme,
Ne ayıran olur, ne bölen olur. (Özmen, 1998d: 478).

Mihneti

Yeme kul hakkını ateştir, hardır
Ayrıma milleti hepisi birdir
Kötünün yanında iyi de vardır
Enine boyuna ölçüp biçersen (Özmen, 1998d: 463).

Hüseyin Fevzi

Zemâne halkının vasfın edeyim
Acep nice olur hâlimiz bizim
Dağıldı meclisler nere gideyim
Bitmiyor kavgamız kal'imiz bizim (Özmen, 1998d: 64).

ÖZÜ YOKTUR / *Ayhani*

Güneş ona güldü geçti
Maymun hayvan güller açtı
Hayli sonra insanlaştı
Türkü Kürdü Lazı yoktu (Özmen, 1998d: 213).

SOKAR HA SOKAR / *Ayhani*

Dostluklar dünyada baki kalsaydı
İyilik her yana hakim olsaydı
Şu Napolyon var ya olmaz olsaydı
Ayhani canından bıkar mı bıkar (Özmen, 1998d: 214)

Şinasi Koç

Din'de ne mezhep var ne de tarikat
Bunlar nerden çıktı söyle a canım
Ala yolumuzu ettiler berbat
Sen ben davaları nedir, a canım (Özmen, 1998d: 270).

HESAP SORULMALIDIR / *Miktat Güler Dede*

İkilikte değil birliğe varmak
Gerçek yollar artık bilinmekdir
Zalimin, münkirin ettiğine bak
Zalimlerden hesap sorulmalıdır (Özmen, 1998d: 283).

Halil Kargın

Aşkların sazı ile
Hoş söyleyen sözü ile
Oğlu ile kızı ile
Bir olalım gelin kardeş (Özmen, 1998d: 285).

Âşık Daimi

Kötülüktür, tembelliğin havası,
Neymiş ki şu senlik-benlik davası?
Âşıkların sözü, gönül devası,
Sorun, çalışalım bir Allah için. (Özmen, 1998d: 454).

KARDAŞ / Adil Çiçek

Dünyada İlk İnsan Adem diyorlar,
İrk ayrımı nerden geldi sor kardeş!
Bizi böyle parçalayıp yiyorlar,
Bunların da bir sebebi var kardeş! (Özmen, 1998d: 553).

Aşık İsmail Nar

Şu güzel dünyada yaşamak için
İnsanca el ele vermemiz gerek
Senlik, benlik nedir, bilemiyorum
Kendi kendimize sormamız gerek (Özmen, 1998d: 599).

Esrari Baba

Esrarî kısıdan bir nefes estim
İnsan birliğidir emelim kastım
Dünya servetinden İlgimi kestim
Sevgiyi ekelim, biçelim dilber (Özmen, 1998d: 623).

Razi

Râzî kaldır gıll u gışı aradan
Bilür her hâlimiz yoktan vâr eden
İkilik perdesi kalksa aradan
Ne sizlerde siz var ne bizde biz var (Özmen, 1998d: 707).

DELİ GÖNÜL / Âşık Sefil Turabi

Gel kendini ucuz satma
Vatandaşı İki tutma
Torpil yapma haram yutma
Kendine gel deli gönül (Gedik, 2010: 51).

GEREKTİR BİZE / Âşık Deli Cemal

Âdem değil midir bizim babamız
Havva' dan gelmez mi ortak anamız
Türk Kürt Sünni Alevi ne davamız
Böyle bir Türkiye gerektir bize (Gedik, 2010: 62)

HAKKIN BİRLİĞİDİR / Hüseyin Gündoğdu

Gel kardeşim bir olalım
Birlik Hakkın birliğidir
Yek vücut bir can olalım
Birlik Hakkın birliğidir (Gedik, 2010: 109).

Şah Sultan (Sultan Hatın)

Şerh edip Kuran'ın manasın seçen
İkiliği atıp birliğe geçen
Tavus kuşlarıyla seyrana çıkan
Bin çerağın söyle sırdır efendim (Özmen, 1998ç: 43).

Kaygusuz Abdal

Yır ü gök hazine içinde sır idi
İkilik yoğ idi hemân bir idi (Özmen, 1998a: 242).

Mihribi (İbrahim Baba)

El ele tutuşup gidelim kardeş
Muhammed-Ali'nin yoludur bu yol
Cümlemiz bir vücut olalım kardeş
Muhammed-Ali'nin yoludur bu yol (Özmen, 1998ç: 547).

Noksani (İsmail)

Arılara bakup ibret alsana
Her çiçeğin hâmin hâsın bilsene
İkilikten geçip biri bulsana
Birlikten geçersen şaşarsın bir gün (Özmen, 1998c: 234).

Hatayi (Şah İsmail)

Sevdiğimiz bizim anlar da bilsün
İnsaf ehli olan insafa gelsün
Bir olsun birlik olsun dirlik olsun
Biz gittiğimizden ayrılmayalım (Özmen, 1998b: 156).

Toplumsal bütünleşme, sosyal kontrolün hâkim olduğu dirlik düzen kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, toplumsal bütünleşme, bireylerin ve grupların ortak normlar, değerler ve inançlar etrafında bir araya gelmesiyle sağlanır. Sosyal kontrol mekanizmaları, toplumsal normların ve değerlerin korunmasına yardımcı olarak, bireylerin sosyal uyumunu ve toplumsal düzeni destekler. Dirlik ve düzen; toplumun istikrarını, sürekliliğini sağlamak amacıyla, bu sosyal kontrol mekanizmalarının etkin bir şekilde işlemesiyle mümkün olur. Bu ilişki, toplumsal yapının hem bireysel hem de kolektif düzeyde uyumlu ve işlevsel olmasını sağlayarak sosyal adalet ve eşitliğin tesis edilmesinde kritik bir rol oynar. Sonuç olarak, sosyal kontrol ve toplumsal bütünleşme arasındaki bu sıkı ilişki, toplumun genel refahı ve sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Yunus Emre

Halk içinde dirlik düzen
Dört kitabı doğru yazan
Ak üstüne kara dizen
Ol yazdığı Kur'an benim (Özmen, 1998a: 113).

Râzî

Râzî kaldır gıll u gıştı aradan
Bilür her hâlimiz yoktan vâ' eden
İkilik perdesi kalksa aradan
Ne sizlerde siz var ne bizde biz var (Ergün, 1944c: 417).

BAKAR / Hasan Fehmi Arısoy (Kusurî)

KUSURÎ topluluk yaratır neler
Birlik her bir gücü yener örseler
Dağları devirir kayalar deler
Çelik bilek güçlü bir ele bakar (Arısoy, 2013: 112).

Orhan Seyfi Şirin

Omuz omuz a gardaş
Omuz omuz a yoldaş
Bektaşi, zeybek, dadaş
Canlar omuz omuz a (Uysal, 2005: 552).

SULTAN ŞÜCAADDİN / Fahrettin Demirtaş

Yoktur kimse ile davalı işi
Toplum a birliğe çağırır kişi
Sözünde özünü bildiren kişi
Ceddım Sultan Şücaaddın Veli'dir (Demirtaş, 2006: 288).

BAYRAĞIMA KURBAN OLAM / Ali Şıh Metin Dede

Türkler Kürtler kardeşdir.
Aynı yurtt a vatandaşdır.
Cehaletin sonu boştur.
Bayrağıma kurban olam (Metin, 2007: 268).

Toplumsal bütünleşme, ikiliğin ortadan kalkması ile mümkündür. Bu bağlamda, toplumsal bütünleşmenin sağlanabilmesi için toplum içindeki çeşitli gruplar ve bireyler arasındaki kutuplaşma, ötekileştirme ve ayrımcılık gibi unsurların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Sosyolojik literatürde, toplumsal ikilikler—örneğin sınıfsal, etnik, dini ve kültürel farklılıklar—toplumun içsel uyumunu tehdit eden başlıca etkenler olarak görülmektedir. Bu ikiliklerin aşılması, toplumun farklı kesimlerinin ortak değerler ve normlar etrafında birleşmesi ve karşılıklı anlayış, saygı ve işbirliği temelinde bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu doğrultuda, sosyal politikalar ve eğitim programları gibi mekanizmalar, toplumsal bütünleşmeyi teşvik edecek şekilde yapılandırılmalı ve toplumsal eşitliği arttırmaya yönelik çabalar sürekli olarak desteklenmelidir. Böylece,

toplumsal bütünleşmenin sağlanması, sadece bireysel ve grup düzeyinde değil, aynı zamanda ulusal ve küresel düzeyde de barış ve istikrarın korunmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

SEVGİ, DOSTLUK, KARDEŞLİK / *Yoksul Derviş (Şemsettin Kubat)*

Yıldızlar oynaşır mehtabımızda
Gül yüzüm incinme hitabımızda
İkilik sözü yok kitabımızda
Birlik kapısından girenler gelsin (Kubat, 2007: 216)

İKİLİK KALKSIN ARTIK / *Adil Ali Atalay (Vaktidolu)*

Gaflet uykusuna yattık adım atalım artık
Ay gezildi keşfedildi Merhe varalım artık
Sömürüpte gidiyorlar biz uyanalım artık
Son verelim ayrılığa zulmetten bıktık artık
Gelin dostlar birleşelim ikilik kalksın artık (Atalay, 1997: 93)

İKİLİK ARADAN SÜRÜLMELİDİR / *Âşık İbreti*

Birlik, beraberlik var olmak gerek
Sözde, düşüncede hür olmak gerek
İnsan sevgisiyle dolmalı yürek
İkilik aradan sürülmelidir (Atalay, 1996: 140).

DÜŞÜN İNSANOĞLU DÜŞÜN / *Adil Ali Atalay*

Dostlar bak su engin akar
İkilik bağrımı yakar
Dedi kodu kötü kokar
Düşün insanoğlu düşün (Atalay, 1975: 81)

Muhlis Akarsu

Yollarımız İkilikle barışmaz
İnsanların inancına karışmaz
Benlik yoktur kimse ile yarışmaz
İnsan hakkı nerde ise ordayız (Özmen, 1998d: 561).

SAKIN / *Kevser Ezgili*

Bir insan sevgisiz yaşar mı söyle?
Bir yaprak misali kurur hep öyle,
Eğer insan isen merhamet eyle,
Sen de sev ikilik yaratma sakın (Taşlıova, 2008: 239)

KURAN'IMIZ BİR / *Âşık Kul Semai*

Canım kardeş birlik beraber olalım
Allah'ımız birdir Kuran'ımız bir
İslam âleminde ikilik olmaz
Allah'ımız birdir Kuran'ımız bir (Gedik, 2010: 450).

SEVDA BİRKAÇ OLMAZ SERDE BİR YETER / *Teslim Abdal*

İkilikten geçip birliğe karış,
Talip bir, tarık bir, pir de bir yeter
Gel beratın dost et, hizmete karış
Sevda birkaç olmaz serde bir yeter. (Özmen, 2002: 178).

SEN LİK BEN LİK NEDİR BİRAK / *Âşık Veysel Şatıroğlu*

Veysel sapma sağa
Sen Allah 'tan birlik dile
İkilikten gelir belâ
Dâva insanlık dâvası (Oğuzcan, 1991: 58).

Ali Özsoy Dede

Senlik benlik aramızdan kalkarsa
Bu ikilik insanlardan çıkarsa
Nurcular da bu dünyadan giderse
Gerginlikle kavga döğüş yok olur (Özmen, 1998d: 123).

Garip Bektaş

Yıllarca uğraştım devr-i âlemde
Zalim ikiliği kaldıramadım
Hedef aldım bir domuzu vurmaya
Tutmadı nişanım öldüremedim (Özmen, 1998d: 563).

Mahzuni Şerif

Aktı kanım ılık ılık
Biz yalancı kör deęilik
Aradan kalksa ikilik
Bayram olur seyran olur. (Özmen, 1998d: 507).

Mihri Dede

İkilik kinini içinden atıp
Özde ben bir insan olmaya geldim
Taht kuralın ariflerin gönlünde
Sözde ben bir insan olmaęa geldim
(Serimi meydana koymaęa geldim) (Özmen, 1998d: 349).

Otman Gündoğdu

Şaşar ikilikte kalan, Gönül evi olur talan
Bu dünyanın sonu yalan, Birlik Hakkın birliğidir (Özmen, 1998d: 445).

HOCAM TESLİM ABDAL / *Teslim Abdal*

Bize bir sayı ver dirlik günüdür
Olmasın ikilik birlik günüdür
Aman imam Hüseyin erlik günüdür
Hocam Teslim Abdal dedem sen yetiş (Özmen, 2002: 239).

Toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye yönelik bir diğer ilke eşitlik ilkesidir. Hünkâr, toplumun tüm kesimlerinin eşit olduğunu savunmuş, cinsiyet, etnik köken veya sosyo-ekonomik durum fark etmeksizin herkesin aynı saygıyı görmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı cinsiyet eşitliğine dair iletileri ve farklı etnik-dinî grupların bir arada, barış içinde yaşamasını destekleyen öğretileri çerçevesinde Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünün temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Adalet değerinden beslenen toplumsal bütünleşme, mülkün ve medeniyetin temeli; istikrarın ve huzurun kaynağıdır (Kaya, 2021: 522). Siyaset felsefesi açısından ise toplumsal bütünleşme bağlamında eşitlik, devlet kaynaklarına eşit erişimi ve eşit vatandaşlığı esas alır.

Âşık Ali Cemal (Tuncelili Dertli Cemo)

Hayatın baharı yazı gelecek
Keder dolu yüzler gözler gülecek
Yaşamda eşitlik hakkı olacak
Bir barış gelecek gelmek üzere (Fındık, 2005: 588)

Âşık Garip Bektaş

Bir gün benim Mehdi dedem gelecek
Zalimleri birer birer bulacak
Haksızdan, haklının hakkını alacak
Eşitlik, kardeşlik o zaman olur (Boztemir, 2013: 57).

ATATÜRK / Cemal Demirelli (Âşık Hakiroğlu)

Kim sevmez Hünkâr'ı özü paklan
Birlik ile var yokları
Eşitlik simgesi kadın haklan
Veren Hacı Bektaş, Kemal Atatürk (Gedik, 2010: 93).

Kardeşlik kavramı altında toplumsal bütünleşmenin ele alındığı görülmektedir. Kardeşlik, edebi eserlerde ve özellikle şiirlerde sıkça dile getirilen bir söylem olarak, barış kültürünün sözü'nün eseri olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu bağlamda, kardeşlik temasının vurgulandığı şiirler, toplumsal dayanışmanın ve birlikteliğin önemini pekiştirmektedir. Kardeşlik ortamının oluşmasını sağlayan her bir iletişim ögesi, düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylem tarzının ortaya çıkmasını sağlar. Böylece, kardeşlik teması, sadece bireyler arası ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun genelinde barış ve huzurun tesis edilmesine de önemli bir zemin hazırlar. Bu çerçevede, kardeşlik kavramı, sosyal bilimler literatüründe toplumsal bütünleşmenin anahtar unsurlarından biri olarak değerlendirilmekte ve bu konudaki akademik çalışmaların merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla, kardeşlik söyleminin edebi ve sosyal bağlamdaki işlevi, toplumsal yapıların daha dayanıklı ve uyumlu hale gelmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Halil Öztoprak

Hep birlikte kardeş kardeş çalışsak
Kazandığımızı akça bölüşsek
Kaim bir dostluğa artık alışsak
Bu dünya sana da bana da yeter (Özmen, 1998d: 225).

İNSANLAR / Arap Demir

Ta Adem'den beri geldik
Bir kardeşdir tüm insanlar
Muhammed'i rehber bildik
Bir kardeşdir tüm insanlar (Taşlıova, 2008: 474)

Hasan Çağlar

Ellerin boş gitme gerçek yurduna
Düşmana aldanıp düşme ardına
Ara bul kardeş ol dostun merdine
Muhabbet katarın yık pazarına (Özmen, 1998d: 107).

Aşık Çırakman

İyi insan olmak herşeyin başı
Kardeş biliyoruz her vatandaşı
Anmak için bugün Hacı Bektaş'ı
Bugün bize hoşgeldiniz erenler (Özmen, 1998d: 311).

Harabi

Varlık deryasına daldım ey kardeş
Kardaşlıkta birlik dirlik İsterler
Benlik davasından geç yavaş yavaş
Muhiplikte birlik dirlik isterler (Özmen, 1998ç: 535).

KÜSÜYORUM / Halil Kaymak (Kaymak, Balkaymak)

İnsanlar mı azdı dünya değişti?
Bu yanlış gidişe küsüyorum ben.
Kardeş kardeş ile aray'ı açtı,
Dost olandan ümit kesiyorum ben (Taşlıova, 2008:145)

GİDELİM / Adil Ali Atalay (Vaktidolu)

Köylüye dediler dinin gidiyor,
Zengine dediler malın gidiyor,
Bu sözler kardeşi düşman ediyor,
Öz düşmanı bulup, sürüp gidelim (Atalay, 1997: 129).

Nimri Dede

Bütün millet birlik kurup birlikte metin olsun
Yoksa birbirin ısıran vahşi hayvan istemem (Buran, 2006: 47)

Nimri Dede

İnsanlıkta ayrı gayrı bilmeyiz
Bu amacı kalbimizden silmeyiz
Halka hizmet eylemeden ölmeyiz
Böyle doğduk, böyle ölür gideriz (Buran, 2006: 41)

BÖYLE MİDİR TÜRKLÜK, ATATÜRKÇÜLÜK? / Adil Ali Atalay (Vaktidolu)

Senlik=benlik dâvasıdır başladı
Bütün dünya kamuoyu taşladı
Böyle nâdir birlik=beraberçilik?
Hükümet yok amma, kavga başladı (Atalay, 1975: 33)

Toplumsal bütünleşme, bazı durumlarda ordu veya askeri kurumlar ile ilişkilendirilir. Literatürde, ordunun toplumsal bütünleşmeye hizmet ettiği ve kazandığı zaferlerin bu sürece katkı sağladığı sıkça vurgulanır. Militarist vurguların geniş bir çeşitlilik ve nitelik içinde gerçekleştirildiği durumlarda, birlik ve dayanışma duygusu ortaya konulur. Ordunun toplumsal bütünleşmeye olan katkıları, sadece askeri zaferlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda toplumun değerlerine ve kimliğine yapılan vurgularla da ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, ordunun simgelediği güç ve dayanışma duygusu, toplumun geçmişten geleceğe uzanan duygusal bağlarını güçlendirerek bir tür köprü vazifesi görebilir. Bu militarist vurguların toplumsal bütünleşme üzerindeki etkileri ve sonuçları, bütüncül bir bakış açısıyla incelenmeye değer bir konudur.

KURTULUŞ DESTANI / Adil Ali Atalay (Vaktidolu)

Cümle başarıyı birlikte bulduk
Harp değil mazlumun hakkını aldık
Sulhu ışık gibi cihana yaydık,
Yurtta, Cihanda sulh ilân olmuştu (Atalay, 1997: 186)

ORDUM / Metini-Ali Metin

Türk ordusu taviz vermez
Din mezhep ırk ayırmaz
Türkiye’me düşman koymaz
Ordumu çok seviyorum (Kaya, 2002: 211)

KURTULUŞ DESTANI / Adil Ali Atalay (Vaktidolu)

ATATÜRK düşündü Kocatepe’de
Baktı ki, kurtuluş biraz ötede
Dadaş, Türkmen, Kürdü, Laz’ı, Efe de
Birleşmiş sevinçten gülşan olmuştu. (Atalay, 1997: 183)

ON DOKUZ MAYIS’TA PARLAYAN ZAFER / Âşık Veysel Şatıroğlu

Yürüdü cepheye el birliğiyle
İnanlı imanlı bir varlık ile
Yanında binlerce kurbanlık ile
Süpürdü düşmanı bastı dayağı (Yurduşen, 2013: 48).

ATATÜRK / Adil Ali Atalay (Vaktidolu)

İkiliği attın, birlik getirdin
Bu uğurda nice kurban götürdün.
Haksızın zalimin aklın yitirdin
“Büyük Mürşid ilim” dedin Atatürk. (Atalay, 1997: 179)

CUMHURİYET / Yoksul Derviş

Kara Fatma, Elif Nenehatunlar
Genç ihtiyar eli değnek tutanlar
Hep yaya kaldı hasta yatanlar
Böyle kurduk biz Cumhuriyeti. (Derviş, 2013: 176)

BİRLİĞE ÇAĞRI / Âşık Kul Semai

Türk evladı Türkiye'ni seversen
Birlik ol kardeşim birbirini sev
Atatürk'ü ulusunu öğren
Birlik ol kardeşim birbirini sev (Gedik, 2010: 482).

SEVİN SEVİLİN / Metini-Ali Metin

Ne güzel yaratmış Hak insanları
İyilikle karşılayın onları
Kinci olup incitmeyin canlan
Hoşgörülü Olun sevin sevin (Kaya, 2002: 213).

SEV Kİ SEVİLESİN KARDAŞ / Sinemî, Ali Cavit Coşkun

Barış meşalesini yak
Her canlıya bir gözle bak
Yaradan'a sığınarak
Sev ki sevilesin kardaş (Kaya, 2002: 253)

Taki Koçak

Mutlu yaşam sefa sürek
Özgür atsin seven yürek
Gönüllere kalpte gerek
Barış kalsa sizce n'olur? (Dikeroğlu, 2005: 450)

Aşık Nesimi Çimen

Ey İnsanlar gayret edin
Dost olmaya niyet edin
Hep birlikte davet edin
Barış gelsin dünyamıza (Özmen, 1998d: 442).

DESTAN / Âşık Müslüm Seyrani

Halkın birlik olmasını istersin
Vatana millete hizmet edersin
Birlik kapısını açtın, gelirsin
Sen birlik getirdin sen devlet baba (Demir, 2011: 223)

SAYGI DUYANLAR / Hüseyin Çırakman

Dilde dinde renkte ayırım yapamaz
İnsan haklarına saygı duyanlar
Doğar büyür bu gerçekten kopamaz
İnsan haklarına saygı duyanlar (Aydın, 2017: 163)

BİZİM GAYEMİZ BİRLİK / Ali Ekber Gülbaş (Ekberi)

Yıkar dağları yol eder
Yeter bizde birlik olsun
Yakar denizi çöl eder
Yeter bizde birlik olsun (Aydın, 2017: 354)

BİR ŞAH OLSAM HÜKMEYLESEM CİHANA / İbreti Baba

Fabrikalar kurar idim her yerde
İkiliği kovar idim bu serde
Ayrı gözle bakmaz idim bir ferde
Cihana bir gözle bakar giderdim (Aydın, 2017: 400)

Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde birlik ve birliğin kurulması, bir ideal ve gaye olarak sıkça işlenir. Bu geleneğin temel amacı, tüm yaratılmışlara ve canlılara eşit bir gözle bakmak ve bu şekilde birlik ve dayanışma duygusunu pekiştirir. Şiirlerde, bu temel prensibi desteklemek amacıyla hiçbir şekilde ayırım yapılmaması tekrar tekrar vurgulanır. Bu nedenle, Alevi-Bektaşî şiir geleneği, toplumsal bütünleşmeyi ve eşitlik duygusunu teşvik eden önemli bir araç olarak kabul edilir.

İNSAN OLAN İNSAN GİBİ DAVRANIR / Süleyman Zaman

Çekilmese açlık herkes tok olsa
İnsanlar, insanla dostluklar kursa
Dünyada muhabbet ve sevgi kalsa
Sevgi ortamında herkes dost kalır (Aydın, 2017: 476)

Âşık Müslüm Dalkılıç

Amerikalı, Rusyalı,
Çaynis Frenk, Avrupalı,
İster Arap, Türkiyalı,
İnsanları seviyorum (Kızıltepe, 2006: 130)

İNSAN SEVGİSİ / *Ozan Aşur Elma*

İnsana insanca bakalım
İçimizde kini atalım
Sevgi meşalesi yakalım
Hem sevelim hem sevilelim (Çelebi, 2010: 339)

ÖZLEMİM / *Âşık Selmani*

Milletimi devletimi severek,
Beraberlik birlik dirlik özlemim,
Ataları güzel yurdu överek,
Beraberlik birlik dirlik özlemim (Avşar, 2010: 381)

SEVGİ VE HOŞGÖRÜ / *Müslüm Koygun (Cefâi)*

Bütün insanlara çağrım duyurum
Hoş görelim sevilelim sevelim
Ne ikilik olsun ne de ayırım
Hoş görelim sevilelim sevelim (Çelebi, 2010: 275)

Alevi-Bektaşi şiir geleneğinde birlik ve birliğin kurulması, bir gaye olmasıyla paralel şekilde aynı zamanda bir problematik olarak değerlendirilir. Bu geleneğin ozanları, toplum içinde birlik ve beraberliğin kurulmasını bir "dert" olarak görmüş ve bu doğrultuda üzerine düşünerek çözüm arayışları içine girmişlerdir. Gerçek anlamda toplumsal bütünleşmeye ve derin anlayışa dönük şiirler, ruha ve maneviyata işaret eden bir gelenek olması çerçevesinde betimleme ile anlama arasında bir ayrım yapmaksızın ele alınmıştır (Adorno & Goldman, 1990). Bu bağlamda, betimleme, anlama ve açıklama süreçlerinin önemi daha da artarak, Alevi-Bektaşi şiir geleneğinin toplumsal ve kültürel rolünün anlaşılmasında hayati bir öneme sahiptir.

DOSTA GİDEN YOLLAR BİZDEDİR / *Yoksul Derviş (Şemsettin Kubat)*

Nergiz, reyhan, sümbül açan yurdumuz,
Birlik beraberlik bizim derdimiz.
Dostun ismi her dillerde virdimiz,
Gerçeği söyleyen diller bizdedir (Halıcı, 1992: 316)

İNSAN VE AYRILIK / *Âşık Müslüm Dalkılıç*

Ozan Dalkılıç'ım vay dertli başım.
İkilik cehalet benim göz yaşım.
Yetmiş iki millet özüm kardaşım.
Sefası bitmeyen demse utansın. (Kızıltepe, 2006: 286)

ZAR GİZLİ GİZLİ / Adil Ali Atalay (Vaktidolu)

Dostun yarasıdır, benim de yaram,
Dermanı içinde dert ile saram,
Gülsüz bülbül ötmez bağ olur viran,
Birlik ötüşelim zâr gizli gizli. (Atalay, 1997: 117)

İnsanlık ve insan sevgisi, Hacı Bektaş Veli'nin gönül eğitiminde sürekli vurgulandığı üzere, birliğe ulaşmada esas kriter olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinde insanlık sevgisi, bireylerin ruhsal ve ahlaki gelişiminde merkezi bir rol oynamakta ve toplumsal uyumun sağlanmasında kritik bir öneme sahip olmaktadır. İnsanlık sevgisi ve dostlukların kurulması, sosyal yaşamın her alanında—iş hayatında, ev hayatında ve toplumsal bütünleşme süreçlerinde—esas unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal bütünleşme ve dayanışma, bireylerin birbirlerine olan sevgisi ve saygısı ile pekiştirilmekte, bu durum toplumsal barış ve istikrarın temelini oluşturmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin insanlık sevgisini merkeze alan yaklaşımları, modern toplumların karşılaştığı sosyal ve kültürel zorlukların üstesinden gelmede de yol gösterici niteliktedir.

Ali Ekber Gülbaş (Ekberi)

Bir birlik kuralım sevgiden yana
Aydın etrafında bir hale gibi
El ele gönül gönüle can cana
Zulmün etrafında bir kale gibi (Aydın, 2017: 339)

ÂDEM'LE HAVVA'DAN / Âşık Müslüm Dalkılıç

Âdem'le Havva'dan beraber gelen,
Şu güzel dünyada hep insan olan,
Din, mezhep diyerek insanı bölen,
Kardeşi kardeşe düşürür cahil (Kızıltepe, 2006: 192).

DEĞİL Mİ? / Ahmet Yurt Dede (Saltuk)

Cümlemiz gelmişiz Âdem atadan
Validemiz Havva ana değil mi?
Hepimizi var eden yüce yaradan
Bütün varlık onun kulu değil mi? (Ekici, 2017: 263)

Ali Metin (Metinî)

Metinî bayramı kutlayıp söyler
Komşu birbirini ziyaret eyler
Yurtdaşlarımız bayramınız kutl'olsun (Özhan, Kırcı, Gözükızıl, Özçörekçi, Küren,
1992: 232)

Âşık Müslüm Dalkılıç

Bir Âdem'den bir Havva'dan,
Kardeş doğduk hep anadan.
Düşman ettiler sonradan.
Sevip sevip mest olalım,
Tüm insanlar dost olalım (Kızıltepe, 2006: 162).

Toplumsal bütünleşmenin ortak temeli olarak vatan (Erdem, 2023), şiirlerde bütünleşme ve birlik ile özdeşleştirilir. Bir vatan üzerinde yaşamının, toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmesini ifade etmesinden dolayı Alev-Bektaşi şairlerinin şiirlerinde sıkça vurgulanır. Vatan duygusunu keşfetme aşamasında kişisel varlığın ötesinde bir birlik bilincine ulaşma arzusu, şairlerin eserlerinde sıkça karşımıza çıkan bir tema olarak dikkat çeker. Bu bağlamda, geçmişe duyulan saygı ve değerler sistemi, toplumsal belleğin bir parçasını ifade ederek toplumsal bütünleşmenin ve birliğin temel unsurlarını oluşturur (James, 2013: 142). Bu durum, Alev-Bektaşi geleneğinin toplumsal ve kültürel yapıya sağladığı katkıları önemli hale getirir.

GENÇLİĞE NASİHAT 4 / Bektaş Gazeloğlu

Gençlik size bir sözüm var,
Vatan bizden birlik ister,
Atamıza niyazım var,
Vatan bizden birlik ister (Ünlü, 2007: 165)

BİRLİĞE YETMEK / Bektaş Gazeloğlu

Çalışalım birlik ile
Toplum olak her bir yere
Arayalım derde çare
Dört gönülü birlemektir (Ünlü, 2007: 207).

GELİN CANLAR BİR OLALIM / Bektaş Gazeloğlu

Birlik ile dosta gidek
Her kötülüğü terk edek
Eller gibi aya gidek
Gelin canlar bir olalım (Ünlü, 2007: 591)

Toplumsal bütünleşmeye aykırı olarak ayırım yapmak ve insanları kategorize etmek, Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde sıklıkla cehaletle özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda, Alevi-Bektaşî şairleri, cehaleti toplumun birliğini ve beraberliğini zedeleyen bir unsur olarak ele almışlardır. Aynı şekilde, gericilik de bu şiir geleneğinde cehaletle paralel bir biçimde değerlendirilmiş ve insanları ayıran, toplumun ilerlemesini engelleyen bir tutum olarak tasvir edilmiştir. Dolayısıyla, Alevi-Bektaşî şiirinde toplumsal adalet ve eşitlik vurgusu öne çıkarılmış, ayrımcılık ve ötekileştirme sert bir dille eleştirilmiştir. Bu durum, Alevi-Bektaşî edebiyatının temel insanî değerleri yücelten ve toplumsal dayanışmayı teşvik eden karakterini ortaya koymaktadır.

YOBAZ İŞİDİR / Âşık Selmani

İnsanlık dünyada bir sırdır,
Okusan Kuran'ı her yerde vardır,
Bütün İslam Müslim hepisi birdir,
İnsanı ayırmak yobaz işidir, (Avşar, 2010: 533)

Aşık Melüli

Bırak ikiliği karış birlere
Marifet yoluyla eriş erlere
Sakin yoldaş olma cahil körlere
Çıkarır yolundan şaşırır seni (Özmen, 1998d: 235).

GİDELİM / Âşık Şahsenem Bacı

Kalksa aradaki dikenli teller
Hep aynı lisanı konuşsa diller
Ülkelere barış taşısa seller
Barış bayrağını göğe dikelim (Yanlıç, 2015: 354)

Toplumsal bütünleşmede barış vurgusu dikkat çeker ve savaş karşıtlığı ele alınır. Bu nedenle, barışın toplumsal bütünleşmedeki önemine dikkat çekilmiş ve savaş karşıtlığı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, toplumsal bütünleşmeyi içeren kodların kullanıldığı imgeler ve semboller yüklü dörtlüklerin, şiirlerin anlamlandırılmasına önemli bir katkı sağladığı belirtilmektedir (Hartley, 2010: 199, 225; Whitehead, 2019: 32). Anlam katmanlarının derinliklerine inildikçe, söz konusu kodlara hakimiyet de artmaktadır. Bu bağlamda, anlamlandırma işlevleri güçlendirilirken (Eliade, 1990), anlamlandırma yanı sıra yorumlama da (Eagleton, 2005) önem kazanmaktadır. Bu durum, şiirlerin toplumsal bütünleşmeyi ve barışı nasıl temsil ettiğinin anlaşılması için kritik bir rol oynamaktadır.

Âşık Müslüm Dalkılıç

Geçmiş kara gündən ibret alalım.
İnsan sevgisiyle sermest olalım
Barışta dünyaya önder olalım.
Hakk'ı seven bu bayramda barışır. (Kızıltepe, 2006: 143)

BARIŞ DOSTLUK SEVGİ / Sinemi, Ali Cavit Coşkun

Ne muhabbet kalır ne sohbet olur
Barış dostluk sevgi var olmayınca
Kırlır gönüller öz yara alır
Barış dostluk sevgi var olmayınca (Kaya, 2002: 236)

KARDEŞ OLALIM / Mehmet Ali Eröksüz

Evrende yaşayan bütün insanlar
Barış türküsünü, çalalım artık
Tükensin kavgalar akmasın kanlar
Tüm insanlar kardeş olalım artık (Çelebi, 2010: 348)

Şekip Şahadaroglu

İmanımız Kur'an, tapumuz mabut,
Tek bir kelimeyle olmuşuz mevcut,
El ele vermişiz olup yek vücut,
Gönlümüz sulh ister barışmak gerek. (Özmen, 1998d: 328).

GELİN BARIŞA / Ahmet Yurt Dede (Saltuk)

Bugün artık günü gelmiş sayılır
Bütün insanoğlu gelin barışa
İnsan insan ile her dem öğünür
Bütün insanoğlu gelin barışa (Ekici, 2017: 225)

Şekip Şahadaroglu

Cihana dostluk ve barış getirdik
Sevgi bulduk kötülüğü yitirdik.
Bu cennet toprakta neler bitirdik,
Burcu burcu kokar gölümüz bizim. (Özmen, 1998d: 328).

Aşık Kul Hasan

Ayrılmayın Türk gençleri
Laiklikten kardeşlikten
Ayrılan cahil serseri
Laiklikten kardeşlikten (Özmen, 1998d: 417).

Derviş Ruhullah

Bulmuşuz mevlâyı vicdanımızda
Edep müncelidir erkânımızda
Birdir hep bir millet meydâmmızda
Türkümüz, Kürdümüz, Lâzımız bizim (Özmen, 1998d: 156).

Mihneti

Yeme kul hakkını ateştir, hardır
Ayrırma milleti hepisi birdir
Kötünün yanında iyi de vardır
Enine boyuna ölçüp biçersen (Özmen, 1998d: 463).

Halil Öztoprak

Tüm İnsanlık var eylesin bir meclis
Barışla kardeşlik olsun ilkeniz
İnancınız üzere yemin ediniz
Artık insanlığa barışa gelin (Özmen, 1998d: 224).

İMKÂNSIZ / Âşık Şahsenem Bacı

İster Hintli olsun ister Yemenli
Ayrılm tutkusunu atmak ne güzel
Biri Vietnamlı, diğeri Çinli
İnsana, İnsanca bakmak ne güzel (Yalınç, 2015: 356)

Şiirlerde toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmesi için inanç ayrımlarının mezhep kavgalarının olmaması gerektiği ele alınır. Bu bağlamda, şiir geleneğinde yoğun imge, sembol ve kodlamaların kullanılması, şiirleri toplumsal bütünleşme açısından işlevsel araçlar haline getirir (Hartley, 2010: 199, 225). Bu amaçla, imgeler ve semboller yüklü şiir geleneğine hâkim olmak, toplumsal bütünleşmeye dönük kodlara hâkim olunmasına ve bu kodların kullanılmasına karşılık gelir. Bu durum, şairlerin, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek inanç ayrımlarını aşma ve toplumsal uyumun sağlanmasına katkı sağlama amacını yansıtmaktadır.

İKİLİK KAVGASI / Arap Demir

Benim senden senin benden farkın ne
Bitsin bu Alevi Sünni kavgası
İnsan ayırmakla bilmem derdin ne
Bitsin bu Alevi Sünni kavgası (Çelebi, 2010: 311)

Feramuz Öztürk

Farklı görme seni beni
Ayrırma şu dini dili
Bırak şu garazı kini
Benden fazla neyin var ki (Özmen, 1998d: 438).

Müslüm Dalkılıç

Harbi bırakmalı sulha bakmalı
Kini cehaleti kökten yıkmalı
Bir de mezhep kavgaları kalkmalı
Gerçek budur hastalığın ilacı (Özhan, Kırcı, Gözükkızıl, Özçörekçi, Küren, 1992: 94)

TANI / Derviş Kemal

Geçmişini çekip gündeme
Rastgele kul hakkı yeme
Her sünniye yezit deme
Çağın yezidini tanı (Özmen, 1998d: 180).

Derviş Kemal

Çıkıp cami mimberine
Ona buna çatma vaiz
Dikkat eyle sözlerine
İkilik yaratma vaiz (Özmen, 1998d: 181).

İMANDAN GELİR / Âşık Kul Semai

Hangi mezheptendi Muhammet Ali
Mezhebi var ise demişiz beli
Mezhep diye İslamiyet'i bölenler deli
İnaç kaynağımız Kuran'dan gelir (Gedik, 2010: 451).

Hasan Çağlar

Miden almadığın yeme
Kötülük gömleğin giyme
Mümin, kafır, gavur deme
Hepisi Allah'ın kulu (Özmen, 1998d: 106).

Aşık Veysel

Yezit nedir, ne kızılbaş
Değil miyiz hep bir kardaş
Bizi yakar bizim ataş
Söndürmektir tek çaresi (Özmen, 1998d: 259).

NEDİR KIZILBAŞI, NEDİR SÜNNİSİ / Hüseyin Gürsoy (Âşık Hüseyin)

Kur'an birdir, lisan birdir, din birdir
İbadet insanda gizli bir sırdır
Dinini yolunu bilmeyen kördür
Birbirine bağlı elimiz bizim (Saluk, 2012: 336)

Âşık Aşur Uygur

Yalan dünya üzerinde,
Sünnî de bir alevî de.
Yaradanın nazarında,
Sünnî de bir alevî de. (Özbey, 2008: 257)

Edib Harabi

Yahudi Hıristiyan olan
Ayrı gayrı değil nümâyan olan
Hak'ka iman edüb müslümân olan
Yeşilbaş Kızılbaş akbaş değildir (Ergün, 1944c: 262).

GELSİN / Mehmet Ali Karababa

Hangi din mezhepten olursa olsun
Bütün ezilenler yan yana gelsin
Sınıfını bilsin yerini alsın
Özgürlük uğrunda ölenler gelsin (Kaya, 2002: 183)

HUZUR OLSA / Yusuf Kenan Gözcü (Âşık Kadim)

Senlik benlik denen şu kavga bitse
Sevgi ile barış hep huzur olsa
Herkes aynı fikri gayeyi gütsün
Sevgi ile barış hep huzur olsa (Demir, 2015: 81)

VERSİN ÂŞIKLAR / Yusuf Kenan Gözcü (Âşık Kadim)

Bağı sağlam tutak bağlar kopmasın
Doğruluktan kimse şaşıp sapmasın
Dil ırk gözeterek ayırım yapmasın
Herkesi bir bütün görsün âşıklar (Demir, 2015: 419)

Ali İlhami Dede

Bu kızıl, şu ak baş diye hor bakma
Kendini göz göre ateşe yakma
Kendi yaptığım aleme takma
Yareli çiğere tuz ekme gönül (Özmen, 1998ç: 309)

Şiirlerde toplumsal bütünleşmeye yönelik birliğin sağlanması ve ayrımcılık yapılmaması; insan olmanın, insanca yaşamın temel şartı olarak görülür. Alevi-Bektaşî ozanları, inancın taşıyıcıları olarak insan ayırmaya olan karşıtlığı bütün gerçekliğiyle ele almışlardır. Bu sebeple dünyanın geçiciliği, insanca yaşam ve doğru yol vurgularıyla ayrıma olan karşıtlık, şiirlerde yoğun bir şekilde işlenerek toplumsal bütünleşme imajlarının oluşumunu ve imgelem ile ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, şairlerin toplumsal bütünleşme ve insanlık değerlerine vurgu yaparak, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirme ve ayrımcılığa karşı durma misyonunu üstlendikleri görülmektedir.

Fikret Piroğlu (*Sefil Pir*)

Dünya âleminde birlik olalım
İnsanca yaşamda karar kılalım
Üç günlük dünyada biz de gülelim
Arayıp bunları bulalım gelir (Taşlıova, 2008: 507)

KÂĞITLA KALEM / *Dost Meryem*

Doğumdan mezara dek insanların elinde,
İnsan ayırmayız ne dinde ne dilinde,
Çok güzeldir yerimiz sevenlerin gönlünde,
Doldurun çantalara haydi çocuklar okula (Akin, 2010: 189).

İNSANIZ BİZ / *Miktat Güler Dede*

Boybos rengi ayırmayız
Kim derlerse, insanız biz
Ayrı din, mezhep bilmeyiz
İnsanız hayvan değiliz (Özmen, 1998d: 284).

KALALIM / *Yusuf Kenan Gözcü (Âşık Kadim)*

Hiçbir ayırım yapmayalım
İnsanız insan kalalım
Doğru yoldan sapmayalım
İnsanız insan kalalım (Demir, 2015: 270)

Şiirlerde toplumsal bütünleşmenin, cinsiyet eşitliğiyle ele alındığı görülür. Bu şiirlerde toplumsal konulardan cinsiyet meselesi temelde, farklı cinsiyetlerin bir arada uyum içinde yaşamasını işler. Daha önce eşitlik konusunda ele alındığı üzere sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda hak ve fırsatlara eşit ve adil şekilde ulaşım bu şiirlerin temel konusudur. Kadınların toplumdaki rolleri ve hakları konusunda farkındalık oluşturan bu şiirlerde, cinsiyet farklılıklarının bir zenginlik olarak görülerek farklılıkların bir arada yaşaması vurgulanarak toplumsal bütünleşme iletilsinin altı çizilir. Kadınların toplumdaki güçlü rolleri ve katkıları vurgulanarak cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratılır. Söz konusu güçlü roller, “Anadolu kadını” ifadesinin temeline yerleştirilerek nesilleri oluşturmaları, cephelere asker etmesi ve bu sayede birlik beraberliğe yetmesi çevresinde şekillenir. Hünkâr’ın kullandığı kapsayıcı ve ayrımcılık karşıtı olan dil ise kadın-erkek her bireyin eşit ve değerli olduğu mesajını net bir şekilde iletir. Cinsiyet eşitliğine önem veren tarihsel bir figür olarak Hacı Bektaş Veli, şiirlerde de görülebileceği üzere toplumsal adalet ve eşitlik konularında öncü olmuş, cinsiyet adaletsizliğine karşı net bir duruş sergileyerek eşitlik mesajını güçlü bir şekilde ifade etmiştir.

Hacı Bektaş Veli

Erkek dişi sorulmaz dilinde
Hakk’ın yarattığı her şey yerli yerinde
Bizim nazarıımızda kadın erkek farkı yok
Noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde (gönülde) (Özmen, 1998a: 51).

ANADOLU KADINLARI / Bektaş Gazeloğlu

Adem neslin üreten
Birlik beraberliğe yeten
Cephelere asker eden
Anadolu Kadınları (Ünlü, 2007: 165)

Alevi-Bektaşî sazın ve sözün sultanları, çoğunlukla inanç sistemi içerisinde yetişen ve geniş konu çeşitliliği içerisinde şiirler yazan üretken şahsiyetlerdir. Küçük yaşlarından itibaren aşıklık ve halk şairliğini benimseyerek şiirlerinde Alevi-Bektaşî kültür ve edebiyatını işlerken zengin biçimde geleneksel ve kültürel referanslara yer vererek toplumsal bütünleşmeye yönelik geleneğin icracısı konumundadırlar. Alevi-Bektaşî şiir geleneği içerisinde güçlü bir üslupla toplumsal yönü güçlü olan şairlerin

şiiirlerinde, toplumsal kurumlara (aile, din, ekonomi, siyaset vb.) yönelik bütünleşme unsurlarının yoğun bir şekilde ele alındığı görülür. Bu kapsamda ozanlar, söz konusu gerçeklikten yola çıkarak Türk inanç daireleri arasında özgün bir yeri olan Alevi inanç sistemindeki toplumsal bütünleşme ve dayanışma unsurlarına geniş bir şekilde yer vermişlerdir. Tarih boyunca toplumsal dayanışma vurgusu, öz halinde Alevi-Bektaşî şiiir geleneğinde kendini göstermiştir. Dayanışma ve bütünleşmeye dair her bir unsur, şiiirde kendine yer bularak gelenek içerisinde önemli bir etmen olarak yer alır. Dolayısıyla dayanışmanın kendine has niteliklerinin şiiir ekseninde yer alınmasıyla incelenmesi önemli durmaktadır.

Şiiir geleneği, hayatın bütününü saran işlevselliği ile sosyal hayatın merkezinde yer alan ve dinamik yapısıyla değişim ve dönüşüm yaşayan bir olgudur. Esasında Cemlerde zâkirler tarafından icra edilen (Akın, 2016; Ersal, 2019) şiiir geleneğinin sazın ve sözü'n sultanları ile Alevi-Bektaşî toplum yaşamının her alanında işlevselliğini koruduğu, şiiire olan ilginin çekim gücünü arttırarak sosyal hayatın önemli bir alanı olmaya devam ettiği görülür. Şiiir geleneği içerisinde konu çeşitliliğine dikkat çekilerek toplumsal bütünleşmedeki potansiyelinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Toplumsal bütünleşmeye yönelik dini, manevi, mistik ve ruhani güdüler şiiirlerden okunabilmektedir. Şiiirlerde bireylerde oluşturulan duygu durumları kişisel iken bütünleşmeye yönelik iletiler itibarıyla toplumsaldır. Alevi ritüellerinin sır dili, Alevi-Bektaşî şiiir geleneğinde sembol ve imgelerle işlenmiştir. Toplumsal bütünleşmenin düşünsel temellerini oluşturan sadakat değeri (Koç, 2023) gibi unsurlar, şiiir geleneğinde olduğu kadar özlü sözler perspektifinde de kendini göstermektedir (Kati, 2023; Akın, 2020c; Uzun, 2023).

Görüldüğü üzere, Alevi-Bektaşî şiiir geleneğini toplumsal bütünleşme açısından önemli kılan bir diğer unsur, semboller ve imgelerin yoğun bir şekilde yer almasıdır. Dolayısıyla şiiir geleneğinde, bir değer olarak birlik (Manav, 2023), bütünlük ikiliğın karşısında olma durumu vurgulanacak şekilde aktarılır. Şiiir geleneği, hafıza metni olarak davranışlarla, kabullerle iç içe geçmiş niteliklere sahiptir. Bu bakımdan şiiir geleneği semboller aracılığıyla kolektif belleği inşa ederek işlevleriyle toplumun bütünleşmesini mümkün kılan sosyolojik kültürel yaratmalardır. Toplumsal bütünleşmeye katkı sunan kültürel verimler (Demircioğlu, 2023), birkaç yönü ön plana çıkarılarak kullanılır. Söz konusu kültürel yaratmalar, bir düşünceyi temsil etmenin en ideal yolu olan imgeleri (Peirce, 1967) barındırarak çokanlamlılığı² sayesinde toplumsal bütünleşmenin her

2 Çokanlamlılık hakkında detaylı bilgi için bk. (Grünberg, 1999).

alanına değinir. İmgeler, toplumsal bütünleşmede iletileri aktararak belleğe yardımcı işlevdedir. İletişim kurmayı, bilgilendirmeyi, eğlendirmeyi, inandırmayı sağlayan imgeler, toplumsal bütünleşme için esas olan davranışları değiştirebilir (Yücel, 2013: 38). Bütünleştirme rolü, bütün inanç yapısına yayılarak belirgin bir simgecilikle şiire dökülür ve inancın ve toplumun karakteristik yapıları hakkında bilgiler verir.

Kültürel Süreklilik ve Toplumsal Bütünleşme

Kültür; insanın geçmişini, bugününü, geleceğini yansıtan yaşayan ve süreklilik arz eden bir olgudur. Kültür-sürdürülebilirlik ilişkisi çerçevesinde (Soini ve Dessein 2019; Tan, Tan, Kok ve Choon, 2019), Rapoport, kültürel sürekliliğin sosyo-kültürel çevrenin önemli deneyimlerini ve devamlılıklarını gösterdiğini vurgular (Rapoport: 1980: 9'dan akt. Ersöz, 1992:36). Dolayısıyla kültürel değerlerin canlılığını koruması, şiir geleneğinin sürekliliğinin sağlandığının göstergesidir. Bu amaçla, sosyal eleştiri mahiyetindeki izleklerde eleştiri unsuru konuların ortadan kaldırılması ile toplumsal bütünleşmeye hizmet edeceği unutulmamalıdır (Akin, 2021).

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da yaşamış fakat öğretileri ve etkisi sınırları aşarak geniş bir coğrafyaya yayılmış, bu coğrafyaları şekillendirmiş, kültürel mirasıyla inanç dünyasına büyük katkılar sunmuş yol ulusudur. Öğretileri; adalet, eşitlik ve hoşgörü gibi konuları merkezine alarak sosyal hayatla iç içe bir şekilde özellikle toplumsal dayanışma ve bütünleşme konusunda çok önemli ilkeleri içerir. Bu öğretiler, zaman ve mekânı aşarak, günümüzde de farklı toplumlar ve kültürler için rehberlik yapabilecek niteliktedir. Hünkâr da görüş ve öğretilerinin merkezine insanı koyarak bulunduğu toplumun kültürel değerlerini yaşayan, yaşatan ve gerekli gördüğü yerde müdahalelerle değiştirip dönüştüren ulu şahsiyetlerdendir. Hacı Bektaş Veli, kültürel mirasıyla yüzyıllar içerisinde halkın belleğinde yaşayıp, özümseyip kristalize olmuş; söylem, tutum ve eylemlerde başat rol oynamıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelmesi, bölgenin kültürel ve inanç yapısında köklü değişikliklere sebep olmuş, kültürel mirasının hâkim olduğu coğrafyalarda karşılıklı saygı ve sevgi temelli bir toplum yapısı oluşturmuştur. Mirası, halifelerin ve tekke-dergâhların faaliyetleri sayesinde Anadolu'nun sınırlarını aşarak Balkan coğrafyasına da taşınmış, halifeleri tarafından Hünkâr'ın toplumsal dayanışma ve bütünleşme felsefesi sürdürülmüştür. Tekke-dergâhların bölgedeki rolleri ve toplumsal faaliyetleri, yakın ve uzak coğrafyalarda geniş bir yayılım göstererek toplumsal bütünleşme adına kilit rolde bulunan ahlakî değerlerin korunması ve yüceltilmesi gerekliliği, öğretisinin

benimsenmesini sağlamıştır. Halifeler, Hünkâr'ın öğretilerini birebir yaşayarak bu felsefeyi topluma aktarmakta öncü olmuşlar ve öğretilerini yayma misyonunu üstlenmişlerdir. Tekke ve dergahlar, bu tasavvufî geleneğin ve öğretilerin topluma yayılmasında önemli merkezler olarak birer eğitim kurumu işlevi görmüş, toplumsal bütünleşmenin, dayanışmanın ve hoşgörünün merkezi olmuşlardır.

Horasan ile Anadolu arasında insandan insan yetiştiren, birliğe davet eden ekolün köprüsü olan öncü Türkmen dervişlerinden Hacı Bektaş Veli'nin mutasavvîf ve İslam filozofu yönleriyle ön plana çıkan kült şahsiyeti (Akın, 2021b), felsefesi ve öğretisi, ulu kişiliğinin ortaya konmasında önemli rol oynayan söz varlığı, özlü sözleri, dergâhın tarihî nitelikleri, dergâh çevresinde gelişen ritüeller ve aktarılagelen inanç anlatıları, onun kültürel mirasını oluşturur. Bu kültürel miras üzerinden Hacı Bektaş Veli kültürünün, Alevi-Bektaşî kimliğinin ve belleğinin inşası söz konusudur. İnanç tarihinin odak noktalarından ve temel dinamiklerinden olan Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirası, kültürel kalıtımın bir parçası olarak kuşaktan kuşağa aktarılan, sürekli yeniden yaratılan, kimlik ve süreklilik duygusu veren ve toplumsal bütünleşmeye kapı aralayan kültürel belleğin bir ifadesidir.

Sazın ve sözü'nün sultanlarının kültürel yaratmaları, Alevi inanç öğretisini aktarmasının yanında değer örüntülerini de aktararak sosyal kontrolü ve kültürel sürekliliği sağlamaktadır (Akın, 2020). Her bir Alevi-Bektaşî şairinin verimi, Assman'ın (2015) hatırlama figürleri kullanımına uygun şekilde kültürel durumu açıklayan işlevsel bellek araçlarıdır. Ayrıca bu şahsiyetler ele aldıkları konular itibarıyla toplumsal bütünleşme yolunda mistik bir deneyimi simgelerler (Levy-Bruhl, 2016). Bu çerçevede toplum psikolojisi tarafından değerler psikolojisinin özümsemesi ile bir bütünleşmeden bahsedilebilir (Güngör, 1993). Postmodern durumlarda (Lyotard, 1994) bireysel yalnızlaşmadan toplumsal bütünleşmeye değerlerin işlerlik kazanması ile geçilebilir.

Daha önce işlenen toplumsal bütünleşme nosyonu ve buna yönelik yaratılan her bir kültürel verim, kültürel sürekliliği sağlayarak geleneksel bilginin kuşaktan kuşağa nasıl aktarılacağına ilişkin temel bilgileri içerir. Toplumsal bütünleşmeye yönelik verimlerinin niceliği ve niteliği, kültürel süreklilikte önemli olan bir başka değişkendir. Kültürel süreklilik genel anlamda kültürel mirasın (somut ve somut olmayan) korunması, geliştirilmesi ve kuşaklararasılık bağlamında gelecek kuşaklara aktarılmasıyla ilgilidir. Temel belirleyici etken olan geleneksel verimlerin niteliğiyle kültürel süreklilik arasında bir belirlenim ilişkisi kurulabilir. Şiir geleneğinin anlaşılması

sağlanarak kültürel verimlerin başta Alevi-Bektaşî inanç dairesindeki kimseler olmak üzere yerel halk ve geniş halk kitleleri üzerindeki etkileri ve halk yaşamındaki işlevleri arttırılarak toplumsal bütünleşme nosyonunun oluşturulması sağlanabilir. Tarihîsel süreçte gelişim ve değişim aşamaları göz önünde bulundurularak Alevi-Bektaşî sazın ve sözün sultanlarının mirası korunup geliştirilebilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir. Şiir geleneğine hâkim olunarak Alevi-Bektaşî ozanlarının mirasının tarihi ve kültürel değeri ve önemi anlamlandırılabilir. Şiir geleneği toplumsal bütünleşmeye yönelik değerlere, unsurlara vurgu yaptığından bu kapsamda anlamlandırma ve yorumlama süreçleri, birlikte yaşama anlayışına katkı sunabilecektir. Netice itibarıyla, sazın ve sözün sultanlarının verimleri, halkın bir araya gelme noktalarını belirginleştirip anlam ve sembollerin taşıyıcıları olarak müzikal unsurlardan hareketle (Akın, 2018a) birlik ve bütünlük değerlerinin kültürel belleklerden silinmesinin önüne geçebilir.

Sonuç

Alevi-Bektaşî ozanların şiirlerinin toplumsal bütünleşme bağlamında incelenerek ozanların bütünleşmeye yönelik unsurlara şiirlerinde nasıl yer verdiklerinin, unsurları nasıl işlediklerinin tespit edildiği çalışmada, dokümantasyon analizi tekniği kullanılmış, şiirlerden örneklere yer verilerek aşıkların toplumsal bütünleşme içerisindeki yerine odaklanılmıştır. Çalışma sonucunda, Alevi-Bektaşîlikte aşıklık geleneğinin canlılığının ve Türkmen Aleviler arasındaki yaygınlığının temsilcisi olan ozanların şiirlerinin toplumsal bütünleşme yönünün kuvvetli olduğu saptanmıştır. İçerisinde bulunduğu toplumun birleşmesi, kaynaşması, bütünleşmesi problematiğine kayıtsız kalmayan ozanların incelemeye konu olan şiirlerinde; birliğin sağlanması, ikiliğin, ayrı-gayrının olmaması, din ve ırk ayrımının yapılmaması, bayrak, vatan millet vurgusu dikkat çeker. Alevi-Bektaşî inanç dairesinde geleneksel bağlamın önemli bir ifadesi olan sazın ve sözün toplumsallık yönüyle geniş ve detaylı bir şekilde ele alındığı çalışmada, şiirlerin niteliği ve niceliğinin geniş bir çeşitlilik içerisinde şekillendiği görülür.

Çalışmada, toplumsal bütünleşme kavramı, bu olguya dayalı unsurlar odaklı bir bakış açısıyla ele alınarak bütünleşme odağındaki her bir değer çerçevesinde örneklendirilmiştir. Nitelik ve nicelik olarak çeşitlenen Alevi-Bektaşî şiir örneklerinde bütünleşme unsurları semboller ve imgelerle ortaya konulurken güçlü bir ifade geleneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Alevi-Bektaşî şiir geleneğinin yetkin örneklerinde toplumsal bütünleşmeye geniş bir şekilde yer ayrılarak inanç dairesindeki bireylerin toplumsal yaşamının inancın merkezinde sağlam bir zeminde şekillenmesi sağlanmıştır. Söz konusu şiirler, toplumsal

bütünleşmenin sağlanması yanı sıra Alevi Bektaşi şiir geleneğindeki yol ve süreğün kuşaklararasılığının sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir.

Kültürel süreklilik ışığında ise toplumsal dayanışma ve bütünleşme bağlamında şiir geleneğinin daha etkili bir şekilde aktarılabilmesi gerekmektedir. Kuşaklararasılık çerçevesinde sazın ve sözü'nün sultanlarının Orta Asya'dan Balkanlara bıraktığı kültürel mirasın günümüzde genç kuşaklar tarafından benimsenmesi ve anlaşılması için şiir geleneği odaklı daha fazla eğitim materyaline ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Bu kapsamda eğitim materyallerinin içeriklerini geliştirmek, yönetmek adına ritüel evrenini, geleneksel bilgiyi, tarihsel süreci ve toplumsal yapıyı ele alacak halkbilimi, tarih, sosyoloji disiplinlerinden uzmanların görüşleri önemli iken bu görüşleri genç kitlelerle ulaştıracak eğitim uzmanlarına olan ihtiyaç, bütüncül anlamda disiplinlerarası çalışmalarla karşılanabilecektir.

- ADORNO, Theodor & Goldman, Lucien (1990). "Betimleme, Anlama ve Açıklama". *Defter*. 14.
- AKÇA FİŞENK, Sevgican (2023). Eğitimde Sevginin Önemi ve Toplumsal Bütünleşme. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- AKIN, Bülent (2010). *Dost Meryem Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- AKIN, Bülent (2016). *Zakirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı; Zakirlikten Aşıklığa Aşık Niyazi*. Ankara: Barış Kitap.
- AKIN, Bülent (2018a). "Kültürel Bellek ve Müzik". *Eurasian Journal of Music and Dance*. 2018/13. 101-117.
- AKIN, Bülent (2020a). "Kopuzdan Telli Kur'ana Türklerde Sazın Kültürel Servetini ve Kutsallığı". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 2020/20. 135-162.
- AKIN, Bülent (2020b). "Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme". *Millî Folklor*. 2020/127. 172-185.
- AKIN, Erdem (2018b). "Kültürel Bellek Aktarımında Sosyal Örgütlenme ve Kontrol Mekanizması İlişkisi: Musahiplik Kurumu Örneği". *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*. 2018/18. 295-318.
- AKIN, Erdem (2020c). *Alevi ve Sünni İnanç Dairelerinde Kültürel Süreklilik Bağlamında Sosyal Kontrolün Sağlanması: Sirt ve Muş Merkezlerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi. Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- AKIN, Erdem (2021a). "Dost Meryem'in Şiirlerinde Sosyal Eleştiri Bağlamında Sosyo-Kültürel İzlekler". *Aşık Sanatı Sempozyumu (2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılı) (29-31 Temmuz 2021)*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
- AKIN, Erdem (2021b). "Sanal Ortamda Veli Kültürünün Yeniden İnşası: Hacı Bektaş Veli Örneği". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 2021/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı. 118-134.
- AKIN, Erdem (2023). "Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Bir İhtisaslaşma ve Kültürel Miras Alanı Olarak Hacı Bektaş Veli ve Söz Hazinesi". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 2023/İhtisaslaşma Özel Sayısı. 213-231.
- ARTAN, Mihraban (2023). "Horasan Erenleri'nden Hacı Bektaş Veli'nin İnsan Sevgisi ve Fütuhat Anlayışı". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 2023/İhtisaslaşma Özel Sayısı. 200-212.
- ASSMAN, Jan (2015). *Kültürel Bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATALAY, Adil Ali (1975). *Anadolum Anadolum*. İstanbul: Can Yayınları.
- ATALAY, Adil Ali (1996). *Şık İbreti*. İstanbul: Can Yayınları.
- ATALAY, Adil Ali (1997). *Erzurumlu Halk Oşamı Noksânî Baba*. İstanbul: CAN Yayınları.
- AVŞAR, Muhammed (2010). *Tokath Aşık Selmani'nin Geleneğindeki Yeri*. Ankara.
- BAHARLU, İlgar & Artan Ok, Mihraban & Akın, Erdem & Işık Güllü (2024). *Serçeşme'den Katreler; Temel Değerler Bağlamında Hacı Bektaş Veli ve Özlü Sözleri*. Ankara: Net Kitaplık.

- BASCOM, William. R. (1954). "Four Function of Folklore". *The Journal of American Folklore* 1954/266. 333-349.
- BAYAR, Volkan ve Bayar, Saadet Aylin (2014). "Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektaş-ı Veli Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar." *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*. 2014/9. 19-42.
- BOURDIEU, Pierre (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. Ankara: Heretik Yayınları.
- BURAN, Ahmet (2006). *Nimri Dede (Hayatı, Şiirleri)*. Elazığ: Manas Yayınları
- CONNERTON, Paul (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- ÇELEBİ, Ebru (2010). *Çorum'da Tekke Tarzı Şiir Gelenegi ve Temsilcileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2011). Alman Halkbilimi (Volkskunde) Araştırmalarının Uygulamalı Kültür Bilimi Olarak Teorik Yeniden Yapılanışı. Dilaver Düzgün, Gülnar Atnur, Ahmet Özgür Güvenç, Zeynep Yörük (Ed.), Bilge Seyidoğlu Kitabı içinde (ss. 159-170). Dergâh Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Sacide Fikret (2023). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Hacı Bektaş Veli'nin Besmele Tefsiri'nde Cömert Olmak ve Hırsızlık Yapmak Etik Değerleri." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2023/105. 97-127.
- DEMİR, Cihan (2011). *Şiik Müslüm Seyrani'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- DEMİR, Murat (2015). *Sevda Çiçeği Şiik Sevil Kadimi Hayatı- Sanatı-Şiirleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi
- DEMİRCİOĞLU, Aytakin (2023). Toplumsal Bütünleşmeye Katkıları Bakımından Gülbanklar. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- DEMİRTAŞ, Fahrettin (2006). "Sultan Şücaaddin". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*. 33: 287-288.
- DİKEROĞLU, Güzzade. (2005). "Yare Merhaba". *Hacı Bektaş Veli Dergisi*. 34: 447-450.
- DOĞRU, Gülay S. (2023). Felsefi Açından Toplumsal Bütünleşmede Dilin Rolü. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- EAGLETON, Terry (2005). *Kültür Yorumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- EKİZ, Firdevs Sinem (2023). Toplumsal Bütünleşmede Durkheim'in Toplumsal İş Bölümünün Rolü. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- ELIADE, Mircea (1990). *Dinin Alamı ve Sosyal Fonksiyonu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDEM, Haluk H. (2023). Hilmi Ziya Ülken Düşüncesinde Toplumsal Bütünleşmenin Ortak Temeli Olarak Vatan. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- ERSAL, Mehmet (2019). *Alevi Cem Zâkirliği*. Ankara: Barış Kitap.
- ERSÖZ, Özlem (1992). *Kültürel Süreklilik Elemanlarının Saptanması ve Yeni Tasarımlara Veri Tabanı Oluşturması Yaklaşımı*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- FINDIK, Ayşegül (2005). *İnsanlık Özlemi*. Hacı Bektaş Veli Dergisi. 33: 585-590.
- GEDİK, Seda (2010). *Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Harzçasında Yetişen Aşıklar ve Aşıklar Kul Semâ'i'de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- GRÜNBERG, Teo (1999). *Anlama Belirsizlik ve Çok Anlamlılık*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

- GÜNEŞ, Sakine Yağmur (2023). Doğum ve Ölüm Ritüellerinin Toplumsal Bütünleşmeyle İlişkisi. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- GÜNGÖR, Erol (1993). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- HALICI, Feyzi (1992). *Âyıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- HARTLEY, Peter (2010). *Kişilerarası İletişim*. İmge Yayınları.
- JAMES, Wendy (2013). *Törenselleşen Yeni Bir Antropoloji Portresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KARAKAŞ, Rezan ve AKIN, Erdem. (2018). “Değerler Eğitimi Bağlamında Siirt Menkıbeleri.” *Folklor / Edebiyat*. 2018/94. 87-101.
- KATI, Yasemin (2023). Türk Halk Anlatımlarında Değerler Eğitimi. (Doktora Tezi). Niğde: Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA, Doğan (2002). *Çamşık Ozanları*. Ankara: Çamşık Hüseyin Abdal Derneği Yayınları.
- KAYA, Selim (2021). “Hacı Bektaş Veli Düşüncesinin Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı). ss. 511-535.
- KIZILTEPE, Bekir (2006). *Şık Müslüm Dalkaçık'ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- KOÇ, Emel (2023). Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Değerler: Bağlanma/Sadakat. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KUBAT, Şemsettin (2007). *Şeyh, Dostluk, Kardeşlik*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi. 42: 216
- KUÇURADİ, İoanna (2019). *Ahlâk, Etik ve Etikler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- LEUS, Maria ve Verhelst, Wouter (2019). Kentsel Miras Alanlarının Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. Çev. Selçuk Gündüz. (Ed. Nebi Özdemir & Adem Öger) *Kültürel Miras Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- LEVY-BRUHL, Lucien (2016). *İlkel Topumlarda Mistik Deneyim ve Semboller*. İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- LYOTARD, Jean-François (1994). *Postmodern Durum*. Ankara: Vadi Yayınları.
- MANAV, Faruk (2023). Orhon Yazıtlarında Bir Değer Olarak “Birlik”: Türk Felsefesi Açısından Bir Bakış. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- METİN, Ali Şih (2007). *Bayrağımıza Kurban Olam*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi. 41: 268.
- OĞUZ, Mehmet Öcal (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- OĞUZCAN, Ümit Yaşar (1991). *Dostlar Beni Hatırlasın Bütün Şiirleri, Sanat, Hayatı*. İstanbul: Özgür Yayın-Dağıttım.
- ÖZBEY, Ömer (2008). *Âşık Aşur Uygur'un Hayatı-Sanatı ve Eserleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- ÖZHAN, Mevlüt vd.(1992). *Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 1. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 2. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 3. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 4. Saypa Yayın Dağıtım.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 5. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İsmail (2002). *Teslim Abdal Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PEIRCE, Charles S. (1967). *Catalogue of the papers of Charles S. Peirce*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- SALUK, Reyhan Gökben (2012). *Sivas-Sarıcayalı Hüseyin Gürsoy (Aşık Hüseyin)*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 62: 325-338.
- SOINI, Katriina ve Dessenin, Joost (2019). Kültür-Sürdürülebilirlik İlişkisi: Kavramsal Bir Çerçeveye Doğru. (Çev. Burak Gökbulut). (Ed. Nebi Özdemir & Adem Öger) *Kültürel Miras Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- SÜNNEY, Fatma Hürrem (2023). Max Weber'in Din Sosyolojisi Bağlamında Toplumsal Bütünleşme. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- ŞAHİN, Adem (2014). *Birlikte Yaşamın Kodları Dindarlık ve Etnokültürel Empati*. Konya: Aybil Yayınları.
- TAN, Siow-Kian ve Tan, Siow-Hooi ve Kok, Yon-Sin ve Choon Shay Wei (2019). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği ve Mekân Duygusu: George Town ve Melaka Örneği (Çev. Gönül Reyhanoğlu). (Ed. Nebi Özdemir & Adem Öger) *Kültürel Miras Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- TAŞLIOVA, Mete (2008). *Sözli ve Yazılı Kaynaklarla Çorum Halk Şiiri Antolojisi Aşıklar, Ozanlar, Şairleri*. Çorum: Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- ULUSOY, Kadir ve Dilmaç, Bülent (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- UYSAL, Başak (2005). *Orban Seyfi Şirin ve Şiiri*. Hacı Bektaş Veli Dergisi. 33: 551-556.
- UZUN, Aylin (2023). Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Sosyal Etki ve Uyma. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (2016). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- ÜNLÜ, Ahmet (2007). *Bektaş Gazeloğlu'nun Hayatı ve Sanatı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- WHITEHEAD, Alfred North (2019). *Sembolizm Anlamı ve Etkisi*. Ankara: Fol Yayınları.
- YALINÇ, Reşit Akay (2015). *Aşık Şahsenem Bacı*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- YURDUŞEN, Yasemin (2013). *Şık Edebiyatı Halk Şiirindeki Eğitsel ve Öğretisel Unsurlar (Şık Veysel Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- YÜCEL, Halime (2013). *İmgeden Yorumla*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ZABUN, Beyhan (2023). İbrahim Arslanoğlu'nun Alevilik Çalışmalarında Toplumsal Bütünleşme Olgusu. (Ed. Mehmet Ali Dombaycı) *Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Eğitim*. Ankara: Net Kitaplık.